پاییزۆك
ڤەکۆلان و دەق

ئیسماعیل ئیبراهیم محەمەدصالح (ئیسماعیل بادی)
هەرێما کوردستان/ عیراق

پوختە:

فۆلکلۆرێ کوردی، گەنجینەیەکا پڕی دوڕ و مراری یە و تشتێن جوان و کەس نەدیتی تێدا هەنە، نەخاسمە ستران و گۆتنێن مەزنان، ب تایبەت ژی سترانا گوڤەند و دیلانان، کو هۆزانەکا لێکدایی و کێشدارە، لەوا دبەر وان سترانا ڕا، چ یێن کەیف و خۆشی و جوانییێ بن، چ ئەوێن ب کوشتن و شەڕا و نەخۆشییان هاتینە ڤەهاندن، دێ بینین ژ ئەگەرێ کو کێشەکا لێکدایی تێدا هەیە و گوڤەند و دیلان لبەر دهێنەکرن، مۆسیقا هۆزانێ وێ سرت و پەیت دکەت و مرۆڤ خۆ ل بەر دهلاڤێن.

پاییزۆك یان (پیرە پاییزۆك) چقەکێ سترانا کوردی یا بەربەلاڤە، هەتا نوکە وەکو پێدڤی ل دۆر وێ نەهاتییە نڤێسین و بەلاڤکرن، جارجاران بەحسێ وێ د ناڤ بابەتێن سترانێ دا هاتییە کرن، لێ هەبوونا وێ بۆ کەنگی و ل سەر دەستێ کێ بوویە؟ کێ ڤەهاندییە و ستراندییە، ل کیش دەڤەرێ دەستپێکرییە، هێشتا ئەڤ چەندە نەهاتییە زانین..!!

ستراندنا پاییزۆکا بێهنهەلکێشانەکا درێژ پێ دڤێت و دبیت د شیانێن هەمی سترانبێژان دا نەبیت بشێن بێژن. لەوا ئەو کەسێن دبێژن؛ سترانبێژێن ب ناڤودەنگن، شیانێن ژبەرکرن و چێکرن و گۆتنا ڤی چقێ سترانێ هەنە.

هەکە لێنێڕینەکێ ل سترانا پاییزۆکێ و ئەو کەسێن ڤەهاندین و گۆتین، بکەین. دێ بینین کو ئەڤی جورێ سترانێ، دیرۆکەکا کەڤنارا هەیی و بۆ بەری سەدان سالا ڤەدگەڕیت. دبێژن کو (حەمکێ تۆڤی) و (لاڤژێ پیر) و (عەڤدالێ زەینێ) و (غەوسێ هیزانی) و گەلەکێن دیتر، پاییزۆك ڤەهاندینە و ستراندینە. ئەرێ ئەڤە کینە، و کەنگی ژیاینە؟ گرنگترین بەرهەمێ وان ڤەهاندی چ نە و ئەو ستران ئەرێ مانە، یان ژی بەرزە بووینە؟

دێ بزاڤێ کەین ل دویف ژێدەرێن ل بەردەست و لێگەریانێ، سترانا پاییزۆکێ و ئەڤان هۆزانڤان و سترانبێژان بدەینە نیاسین، داکو بگەهینە سەرەکانییا دەستپێکا وێ.

پەیڤێن سەرەکی: *پاییزوك، ستران، فۆلکلۆر، حەمکێ توڤی، عەڤدالێ زەینێ*

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بەراهی:

پاییزۆك یان (پیرەپاییزۆك) چقەكێ سترانا كوردی یا بەربەلاڤە، هەتا نوكە وەكو پێدڤی ل دۆر وێ نەهاتییە نڤێسین و بەلاڤكرن، جارجاران بەحسێ وێ د ناڤ بابەتێن سترانێ دا هاتییە كرن، لێ هەبوونا وێ بۆ كەنگی و ل سەر دەستێ كێ بوویە؟ كێ ڤەهاندییە و ستراندییە، ل كیش دەڤەرێ دەستپێكرییە، هێشتا ئەڤ چەندە نەهاتییە زانین..!!
وەسا دیارە كو ل پەی گۆتن و نڤێسینا سەیدا عەبدولرەقیب یوسف، كو دبێژن هۆستایێ ڤەهاندنا وێ دبیت (غەوسێ هیزانی) بیت..!! لێ ئەوژی نە پشتراست بوویە، چونكی پتر دویڤچوون پێدڤێت و باشتر ڤەكۆلینا تێكستێن وێ بێتە كرن.

بۆچوونەك دیتر هەیە كو دبێژن پاییزۆك ڤەدگەریت بۆ ئەدەبیاتا ئێزدییان و وان ژی كۆمەكا تێكستێن پاییزۆكا هەنە و دبەلاڤكرینە. لێ ئەڤێ بۆچوونێ ژی پێدڤی ب ڤەكۆلانەكا كویرترە، كا ئەرێ راستە تنێ ل ناڤ ئێزدییان دا پاییزۆك هەنە..!! هەكە ئەم پتر ل ناڤ بەرپەڕێن مێژوویا سترانا كوردی ڤەكۆلین، دێ هێشتا ب سەر هندەك بۆچوونێن دیتر هەلبین، هەر وەك نڤێسەڤانێ رەحمەتی (ئەنوەرێ مایی) ل وێ باوەرێ یە كو ئەڤ چقێ سترانێ بۆ (حەمكێ توڤی) ڤەدگەڕیت، هەر چەندە وی چ تێكستێن حەمكێ بەلاڤنەكرینە. بەلێ ژ لایەكێ دیڤە (د. مسعود كتانی) دەما بەحسێ ژیان و سترانێن حەمكێ توڤی دكەت، تنێ د ناڤ ناڤێ سترانان دا دەستەواژەیا (پیرەپاییز) تۆمار كرییە، بەلێ دەما ل دۆر سترانێن حەمكێ دئاخڤیت و تیكستێن وان بەلاڤ دكەت، چو بەحسێ پاییزۆكێن حەمكێ نەكرییە.

ئەرێ پاییزۆك تنێ بەحسێ وان سترانانە ئەوێن ناڤەرۆكا وان تێدا بەحسێ پاییزێ دكەن، یان هندەك مژارێن دیتر ژی ڤەدگریت. هەروەسا ئەڤ چقێ سترانێ، كێش و سەروا هەنە یان نە؟ تایبەتمەندیێن وێ چنە.. و گەلەك پرسیارێن دیتر. یان بۆچی ژبلی ناڤێ وێ، ل هندەك دەڤەرا و هندەك كەس دبێژنێ (پیرەپاییزۆك)، یان زاراڤێ (خزێمۆك) ژی دگەلدا دئینن!!.

ئەڤ پەیڤە زاراڤێ لێكدایی (پیر/ە/پاییز) كو هەكە ژ لایێ ژیاندارییێ و فەلسەفی ڤە لێ بنێڕین، دبیت د كۆكا خو دا دڤاڵا نەبن، ئانكو هەما هۆسا نەهاتینە و مەرەمەك دپشت ڕا هەیە، (پیر) بۆ قووناغا دویماهییا ژییێ مروڤییە، (پاییز) ژی دووماهییا وەرزێ هاڤینێ دەست پێ دكەت و ئەو جوانی و رەوشا بهار و هاڤینان نامینیت، و بەلگوەراندن دەست پێ دكەت، ئانكو هەر دوو پەیڤ هەڤڕامانن د كۆكا خو دا، مەرەم ژێ ناڤەرۆكا ڤی چقێ سترانێ هەڤبەندییەك دگەل پاییزێ هەیە. نەمازە ئەو تێكستێن گرێدایی ب باركرنا كۆچەران و خودانێن پەزی ژ زۆزانا بەرەف دەشتێ، چ ژی باركرن بیت ژ ڤێ دونیایا فانی.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

ستراندنا پاییزۆکا بێهنهەلکێشانەکا درێژ پێ دڤێت و دبیت د شیانێن هەمی سترانبێژان دا نەبیت بشێن بێژن. لەوا ئەو کەسێن دبێژن؛ سترانبێژێن ب ناڤودەنگن، شیانێن ژبەرکرن و چێکرن و گۆتنا ڤی چقێ سترانێ هەنە.

جهێ جوگرافییێ پاییزۆکێ، نەیێ گرێدایی دەڤەرەکێ بتنێ یە، چنکی ل دەڤەرێن (وان) و (شەرنەخێ) ژی دبەلاڤن، هەروەسا ل جزیرا بۆتان و بەرەف زاخۆ، دیسان ل رۆژهەلاتێ کوردستانێ ل دەڤەرا ئورمیێ و شنۆ و چەند جهێن دیتر ژی دبەلاڤن. ژبلی ل ناڤ ئێزدییان، کو دبیتە چقەکێ سترانێ د ناڤ ئەدەبیاتا دینێ ئێزدیان دا ب بەرفرەهی یا بەلاڤە و دبیتە سێ جورێن سترانێ ئەوژی: (خزێمۆك و پاییزۆك و رۆبارین)ن.

ئەڤان پرسان و بەرسڤێن وان، دێ بزاڤێ کەین د ڤێ هەلشکافتنێ دا، بەلکو بگەهینە ڤەرێژەکا زەنگینتر ل دۆر پاییزۆکێ.

پشکا ئێکێ

ئەدەبێ فۆلکلۆرێ کوردی:

فۆلکلۆر جیهانەکا بەرفرەهە و گەلەك بوارێن ئاخفتنێ بخۆڤە ڤەدگریت، کو هەر ئێك ژ وان جیهانەکا تژی کار و کریارە و هەر ئێکێ گرنگییا خۆ هەیە.

فۆلکلۆر ب گشتی، کانیکا هەمی ژیان و کارڤەدانایە، ژبەر کو گشت پشکێن فۆلکلۆری، ژ ئەنجامی هەبوونا ژیانێ و بۆ خزمەتا مرۆڤایەتییێ سەرهلدایە و ب شێوەیەکێ سادە و جوان، سالوخدانا ڤێ ژیانێ دکەت. ، فۆلکلۆرێ کوردی، گەنجینەیەکا پڕی دوڕ و مراری یە و تشتێن جوان و کەس نەدیتی تێدا هەنە، نەخاسمە ستران و گۆتنێن مەزنان، ب تایبەت ژی سترانا گوڤەند و دیلانان، کو هۆزانەکا لێکدایی و کێشدارە، لەوا دبەر وان سترانا ڕا، چ یێن کەیف و خۆشی و جوانییێ بن، چ ئەوێن ب کوشتن و شەڕا و نەخۆشییان هاتینە ڤەهاندن، دێ بینین ژ ئەگەرێ کو کێشەکا لێکدایی تێدا هەیە و گوڤەند و دیلان لبەر دهێنەکرن، مۆسیقا هۆزانێ وێ سرت و پەیت دکەت و مرۆڤ خۆ ل بەر دهلاڤێن.

زانایێ شەهرەزا ستیس تۆمسون (١٩٢٨-١٩٦١) د پێناسەیا فۆلکلۆری دا دبێژیت: "فۆلکلۆر، کەلتوورە. ئەو تشتە کو ل کەسەکی بۆ کەسەکێ دی دهێتە ڤەگوهازتن، یان ب رێکا بیردانکێ، یان ب رێکا گەلەك دووبارەکرنێ دهێتە پاراستن، یان ب رێکا تۆمارکرنێ، کو دشێین ب رێکا تۆمارکرنێ"(منتدى النور الموريتاني). بەلێ ئەڤ پێناسەیە ژ لایێ زانایێن ئەدەبی و فۆلکلۆرناسان و زانایێن دینی و جڤاکی ڤە نەهاتە پەسەند کرن، چونکو جوداهی د ناڤبەرا ئەفسانێ و حیکایەت و بیروباوەران دا نەهاتە کرن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

پێناسەیەکا دی، دبێژیت: فۆلکلۆر بریتییە ژ وان بەرهەمێن کو پترییا وان ل سەر زمانێ خەلکی دهێنە ڤەگوهازتن. ئەڤ پێناسەیە هەتا راددەیەکی هاتە پەسەند کرن و هندەك جاران ژی ناهێتە پەسەند کرن، ئەوژی ژبەر چەند هۆیەکان، وەکو:

١- ئەو تشتێن ل سەر زمانی دهێنە ڤەگوهازتن دەستنیشان نەکرینە، بەرهەمێ ئەدەبی نە، یان تشتەکێ دیترن، دا ئاشکرا ببیت کو بەرهەمێ ئەدەبێ فۆلکلۆرییە.

٢- فۆلکلۆر هەر تنێ تشتێن کەڤن نینن، بەلکو وەکو ئاڤرِی بۆ کری، بەردەوام بەرهەمێن فۆلکلۆری د دروستبوونێ دا نە.

ل دۆر فۆلکلۆری، (دکتۆر عزەدین مستەفا رەسوول) دبێژیت: "ئەو بەرهەمە خوڵقێنەرانەیە، ئەوەیە کە دەماودەم و پشتاو پشت، کوڕ لە باوکەوە، منداڵ لە دایکەوە ئەیبیستێ و ئەمێنێتەوە. هەر لەبەر ئەمەیە کە ئەدەبی فۆلکلۆر بە بەرهەمی تاقە کەسێك دانانرێ و ئەدرێتە پاڵ هەموو میللەت و بە بەرهەمی خوڵقێنەرانەی گەڵ ئەناسرێ و ڕوخساری ئاشکرای بریتییە لە سادەیی – چ لە ڕووی زمان و چ لە ڕووی دەربڕینەوە، شەقلی تایبەتی ئەو گەلە یا ئەو زەمان و دەوری خۆیی پێوەیە"(رەسوول: ١٩٧٩، بپ٨-٩).

هەر د کەڤن دا، مللەتێ کورد گرنگی دایە فۆلکلۆری و د ژیانا خۆ یا رۆژانە دا بکار دهینا، ل شەڤێن زڤستانا شەڤبێریێن خۆ پێ دبرنە سەر، بەر کۆچکێن خۆ پێ گەرم دکرن، چ ب ڤەگێرانا چیرۆك و سەرهاتی و داستانان، چ گۆتنا مامك و بەرهۆزان.

فۆلکلۆرێ کوردی ژ هۆزان و پەخشانێ پێك دهێت، بەلێ پڕانییا فۆلکلۆرێ کوردی ب شێوەیێ هۆزانان یێ هاتییە تۆمارکرن، چونکی ئەدەبێ فۆلکلۆری ل دویڤ بارودۆخێ مللەتێ کورد پتر ل گەل هۆزانێ دگونجیت.

جورێن ئەدەبێ فۆلکلۆری:

فۆلکلۆر زاراڤەکێ زانستی یە ژ زمانێ ئینگلیزی هاتییە وەرگرتن، بۆ جارا ئێکێ (ولیەم تۆمس)ی ل سالا ١٨٤٦ێ وەك زاراڤەکێ زانستی ئینا ناڤ کۆما زاراڤێن زانستی دا، ئەڤ زاراڤە پەیڤەکا لێکدایە ژ دو پەیڤان پێکهاتییە: (فۆل. ك) ب ڕامانا (خەلك) دهێت، و یا دویێ (ل. ۆر) ب ڕامانا (چیرۆك، گۆتن و پەند، زانست) دهێت. ب نێرینا گشتی پێکهاتییە ژ (گۆتنێن خەلکی) یان (زانینا مللەتی)(دراسات_ الفولکلور).

ژ بوارێن فۆلکلۆری، پترییا نڤیسەران (بیر و باوەرێن کەڤن، چیرۆك، سەرهاتی، چیڤانۆك، ستران – بهەمی جورێن خو ڤە – گۆتنێن مەزنان، مامك و مەتەڵ، حەیرانۆك، ئەدەبێ زارۆکان، ... هتد) وەکو ئەدەبێ فۆلکلۆری هژمارتینە.

هەرووەسا وەك زانستەك، ژ لایێ ڤەکۆلەرێن ئەدەبێ فۆلکلۆرێ کوردی و یێ جیهانی ژی، بۆ سەر چەند پشکێن گرنگ هاتییە لێکڤەکرن:

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

١- چیڤانۆك (ئەفسانە).

٢- داستان كو پێكهاتییە ژ:

- داستانێن قەهرەمانی (پەهلەوانی و زیرەكی).

- داستانێن دلّداری (حەزژێكرن و ڤیانێ).

٢- چیرۆك و سەرهاتی (سەرگوزشتە):

١. چیرۆكێن بێ ڕامان.

٢. چیرۆكێن (جڤاكی، دلّداری، دینی، ... هتد).

٣. ستران (گۆرانی) ب هەمی جورێن خۆڤە.

٤. گۆتنێن مەزنان و ئاخڤتنێن خۆش (قسەی نەستەق).

٥. مەتەلۆك (بەرهۆز).

٦. یاری (یارییێن مەزن و زارۆیان)(.....).

سترانا فۆلكلۆری یا كوردی گەلەك چق ژێ دچن. فۆلكلۆرزان (عەبدولعەزیز خەیات)، د بۆچوونا وي دا سترانا فۆلكلۆری ل سەر (٧) حەفت چقا بەلاڤ دبیت، ئەوژی:

١- لاوك

٢- لۆرین

٣- حەیرانۆك

٤- دیلۆك

٥- پاییزۆك

٦- نارینك

٧- لاڤژە (خەیات، ٢٠٠٠، بپ٢٢٧).

ل باكۆرێ كوردستانێ ژی هۆسان جورێن سترانێ دەستنیشان كرینە: "سەنفاندنێن هەتا نها هاتنە كرن جورەیێن دەنگبێژییێ هۆسا دابەش كرینە: لاوك، شەڕ، حەیرانۆك، پایزۆك، لاوژ/ لاوژە، شەشبەندی، بەلیتە، شین، دەستان، كلام، ستران، زێمار، مەدیحە، قەولێرك، دیلۆك و هتد. لێكۆلین و خەباتێن ل سەر فۆرمێن سترانێن كوردی وها یە. ئەڤ سەنفاندن هەموو ل گۆری مژار، ناڤەرۆك، دۆرهێلا ئیجرایێ و كۆنتەكستێ هاتنە كرن، كێم زێدە وەكهەڤن"(بنگۆل، ٢٠١٩، بپ٧٢١).

هەروەسا زانایێ مەزن (حاجیێ جندی)، ل دۆر ئەركێن سترانێ كو ب دیتنا وی سێ ئەركن، جورێن سترانێ دەستنیشان دكەت، ئەوژی: (سترانا كاری، سترانا ئەڤین و ئەڤینداری، سترانا جوانییا سروشتی)(كەركووكی، ٢٠٢١، بپ٣٩).

هەروەسا فۆلكلۆرزان حەجی جەعفەر د گوتارەكێ دا، ستران ب ڤی شێوەیی دابەشكرییە:

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

- سترانا لاوك، حەیرانۆك، پاییزۆك، شەڤەرۆك.
- سترانا مەشگ کیانێ، سترانا لاندك هەژینێ.
- سترانا داوەتا، سترانا نێچیرێ و هەوەسا.
- سترانا بچووك و زارۆكان(جعفر، ١٩٨٩، بپ؟).

بۆ پتر نیاسینا جورێن سترانا زارگۆتنا کوردی، کو گەلەك تا و چق و جوون ژێ دچن، سەیدا (عەبدلرەحمان مزوری)، د گوتارەکێ دا ب ڤی شێوەیی پارڤە کرینە و هەر جۆرەك ژی دایە نیاسین کا چ جورە ناڤەرۆك یان کار هەیە، ئەو دبێژیت: "سترانێد شەڕان و مێرانیێ کو لاوکن، سترانێد ئەڤینی و بەردلکیێ حەیرانوکن، سترانێد درێژێد ئولی لاوژەنە، ستران وەرگرتن ژ دەڤێ هەڤدو گەڕە- لاوژەنە، سترانێد دیلان و سەمایێ دیلوکن، سترانێد شینی و خەما زێمارن، سترانێد نڤاندنا زارۆکا لورینە، ئو ڕەنگێ ئەم ئەڤرو ل سەر دئاخڤین کو پاییزوکن"(مزوری، ١٩٨٦، بپ٨٩).

پارڤەکرنا ئەدەبیاتا دینێ ئێزدییان یێ فۆلکلۆری، ل سەر جور و ژانڕان، چەند دابەشکرن هەنە، ئەو ژی پارڤەکرنا (د. خەلیل جندی) و (پیر خدرێ سلێمان) و چەند نڤێسەڤانێن دیترن.
ل جەم د. خەلیل جندی ب ڤی شێوەی هاتییە پارڤەکرن:
- ئەفسانە و چیرۆكێن دینی
- دوعا و درۆزە
- مسحابەت
- مۆزیکا دینی
- خزێمۆك و رۆبارین و پاییزۆك
- قەسیدە
- لاڤژ و غەریبی(رەشۆ، ٢٠٠٤، بپ٨٢).

نڤێسەڤانەکێ دیتر، کرینە چەند پشك و هەر پشکەك ژی ئاشکرا کرییە کا ژ چ پێك دهێت:
١- لاوك: (لاوکی دەوڵەمەند، لاوکی تەکووز (تەواو)، لاوکی ئاسان (تێکەڵاو).
٢- پاهیزۆك (کەژێ پاهیزێ، پیرەپاهیزۆك): (پاهیزۆکی دێمانی، پاهیزۆکی کۆچەری).
٣- حەیران– حەیرانۆك: ئێزدی (سەرچیایی، کۆچەری)، جڤاتی (دێمانی، مەجلیسی).
٤- هەوا و لڤ هو پۆپی ئاینی: لاڤژە، سۆز (هۆرە)، لق و پۆپ وەك ئەڵڵا وەیسی، خورشیدی، قەتار و خاوکەر، هەوا (وەك هەوایە سەرەکییەکان).
٥- هەڵبەست و داستان.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٦- بیانی (نامۆیی و غەریبی).
٧- شین (شیوەن).
٨- سیاچەمانە.
٩- کوورۆك (پانۆك) و هتد...(بۆتانی، ٢٠٠٨، بپ٣٢-٣٣).

بەلێ ب باوەرییا پیر خدرێ سلێمان، ئەدەبێ دینێ ئێزدییان پێکهاتییە ژ (قەول و دوعا و بەیت و قەسیدا)(سلێمان، ١٩٧٩، بپ٨٣).

ل دۆر ڤێ پارڤەکرنێ، ڤەکولەر (کۆڤان خانکی) وەکو ئەکادیمییەك دبێژیت: وەکە دیار دکتور خەلیل جندی د خالا (١، ٢، ٣ و ٨) دا، دو دو و د خالا (٦) دا سێیان ب هەڤرا دئینیت، ئەو بخوە د ناڤ ئێزدیان دا هەر ئێك جورەکە و ژ هەڤ جودانە، لێ ئەڤ ب هەڤرا ئینانا د. خەلیل جندی، ژ بۆ هندێ یە کو ئەوی نکاری یە سنورەکێ جودابوونێ د ناڤبەرا وان دا بکەت.

پاشی سەیدایێ کۆڤان بەردەوامییێ ددەتە بۆچوونا خۆ دبێژیت: ئەڤان هەردو نڤیسکاران د دابەشکرنێن خوە دا، جورەکێ وەکو (سرود) ژ بیر کرییە، ژ بەر کو سرودێ جوداهی یا خوە ژ ڤان دەقێن دی هەیە، هەتا نها ب رەنگەکی کێم د ئەدەبیاتا ئێزدیاتییێ دا دکەڤیتە بەرچاڤ، دیسان د. خەلیل جندی موزیکا دینی ژی، مینا ئەدەب دهەژمێریت، ئەڤە ژی زێدەتر لایەنێ هونەری یە، هەروەسا ئەدەبیاتا فۆلکلۆری و ئۆلی ژی تێکەل کرینە(خانکی، ٢٠١٦، بپ٧٣).

ژ ئەنجامێ ڤێ دانوستاندنێ، وی دابەشکرنەکا نوی دایە ئەدەبیاتا ئێزدییان، ب ڤی ڕەنگێ ل خوارێ:

١- ئەدەبیاتا فۆلکلۆری:

- ئەفسانە
- داستان
- سەرهاتی
- چیرۆك
- گۆتنێن مەزنان
- نفرین
- پێکەنین
- ستران
- خزێمۆك
- پاییزۆك

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

- رۆبارین
- مەتەلۆك.

٢- ئەدەبیاتا ئۆلی:

– قەول
– بەیت
– قەسیدە
– دوعا
– درۆزە
– سرود
– سەرهاتی یێن مێرخاس و بابچاکان/ کەرامات
– مسحابەت(خانکی، ٢٠١٦، بپ٧٤).

پاییزۆك:

پاییزۆك وەكو چقەك ژ سترانا كوردی یا بەربەلاڤ و بناڤودەنگ، گەلەك یا هاتییە ڤەگێران و ڤەگوهاستن ژ دەڤەرەكێ بۆ دەڤەرەكا دیتر، ل هەر دەڤەرەكێ تایبەتمەندییا خۆ هەیە و سترانبێژێن وێ دناڤدارن، دەنگەك بهێز پێ دڤێت بۆ گۆتنا وێ، ل دۆر ڤی جورێ سترانێ، گەلەك بۆچوون هەنە و هەر نڤێسەڤان و فۆلكلۆرزانەكی وەكی ئەو تێدگەهیت، دایە شرۆڤەكرن و پێناسەكرن.

كوردناس (توما بوا) دبێژیت: "پاییزۆك، ئانكو سترانێد پاییزێ، بەندێن وێ كورِ و كچ دهاڤێنە بەر ئێك، دەمێ پاییزێ ژ زۆزانێن بلند تێنە خوار. چو جوداهی د ناڤبەرا (پاییزۆكا) و سترانێن دیدا نینن، وەك (لاوك، حەیرانۆك، دیلۆك،... هتد"(بوا، ١٩٧٥، بپ٧٢).

نڤێسەڤان (خێری بۆزانی) د گوتارەكێ دا ل دۆر پاییزۆكێ، ل وێ باوەرێ یە كو (پاییزۆك دەقەكا ئەدەبی یە، ب دارشتنەكا پرِ سۆز ژ چەند وێنێن جوان و سیفاتێن د جهێ خوە دا و بكارئینانا پەیڤێن رەسەنێن كوردی پێكهاتی نە(بۆزانی، ١٩٩٨، بپ١٩٢).

نڤێسەڤان و ڤەكۆلەر (عەبدلكەریم فندی) دبێژیت: "ژ ناڤێ وێ دیارە كو ل كەشێ پاییزێ دبێژن، هندەك دبێژنێ پیرەپاییزۆك، د هەر بەندەكا سترانێ دا پەیڤا (پاییز) ب ئاشكرایی تێت وەكو چاخ، هندە جاران ژی نیشانێن پاییزێ ددانن، مینا: ستێرا گەلاڤێژێ، تەڤیێن بەفر و بارانێ، یان با و عەوران، ناڤەرۆكا پاییزۆكا ئەڤینی و بەردلكی یە د ناڤبەرا كچ و كورِان دا، یان كویر نێرینا دونیایێ یە، ب ئاوایەكی فەلسەفی دەمێ بەلگوەراندنا داروباری، ژ لایێ كێش و قافیا ڤە وەك هۆزانێن سەربەستن، هەر بەندەك بارا پتر (سێ) قافیە ئێك دگرن(دۆسكی، ١٩٨٦، بپ٢٨٠).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

وەك ڤێ نموونێ:

هایێ .. هایێ

ئیرۆ پاییزە، دلکێ منێ کەتییە

بەر کەسەرا..

گورە باکێ رابی یە ل (کاتول) و (کەلەم پەرێ)

فراندییە دەخل و قرشکێ ل سەر بێدەرا..

هەچییێ دۆست و یارەك

ب کەیفا دلێ خوە نەبیت

بلا چو جارا مەدحێن خوە نەکەت

ل ناڤ دیوانا.. ل چو دەرا..!!

(مزوری، ١٩٨٦، بپ٨٩).

یان ڤێ نموونا دی ژ پاییزۆکێ، هەروەسا سێ قافیە ئێك دگرن:

پشکا دووێ

پاییزۆك:

تێگەهـ زاراڤ و پێناسە:

پەیڤ یان زاراڤێ (پاییزۆك)، د فەرهەنگێن کوردی دا، گەلەك هاتییە بەحس کرن، هەر نڤێسەڤانەکی وەکی ل دەڤەرا وان بەربەلاڤ، شرۆڤەکری یە. رەحمەتی (مەلا خەلیل مشەحتی)، پاییزۆك دایە نیاسین کو جورە ترییەکە، کولیلکەکا سپی یا جوانا پاییزی یە. مەقامەکێ دلسۆژێ کوردییە(مشەحتی، ٢٠٠٦، بپ٨٠). خودێ ژێ رازی (مەلا تاها مایی) ژی ل وێ باوەرێ یە کو سترانەکا کوردی یە، دەمێ پاییزێ دبێژن(مایی، ٢٠٠٩، بپ٢١٢)، د فەرهەنگا (سپیرێز) دا هاتی یە، کو پاییزۆك جورەکێ سترانا کوردی یە، هەروەسا کولیلکەکا رەنگ زەلال و سپی یە(دۆسکی، ٢٠٠٦، بپ٩٨).

هەروەسا ئەڤ جورێ سترانێ ژ لایێ ناڤی ڤە ب (پاییز) ژی هاتییە نیاسین، نەمازە ل دەڤەرا سۆران، هۆسان هاتییە شرۆڤەکرن:

گیوی موکریانی د (فەرهەنگا کوردستان) دا دبێژیت: پاییزۆك، ل باکۆر و موکریان، جورە گۆرانییێکی کوردی یە(موکریانی، ١٩٩٩، بپ١٥٠)، هەروەسا د فەرهەنگا (رێژگە) دا هاتی یە کو (پایزە مەقامێکی کوردی یە، بە دەنگی زۆرینەی بەیتبێژەکان تۆمار کراوە(گەردیکلانی، ٢٠٠٩، بپ٥٤)، هەروەسا مامۆستا (عەبدۆڵلا حەسەن زادە)، دبێژیت: (پایزە مەقامێکی کۆنی کوردی یە)(زادە، ١٩٩٥، بپ٢٥). سەیدا (محەمەد ناهید) ژی ل سەر وێ بۆچوونێ یە کو (ناڤێ بەیتەکا کوردی یە)(ناهید، ٢٠١١، بپ؟).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ل دۆر ناڤێ وێ، بۆچوونەك دیتر هەیە، كو ب (پایزە هەوار) ژی هاتییە نیاسین، دەما خودانێ فەرهەنگا (هەرمان) ڤی جورێ سترانێ ددەتە نیاسین، دبێژیت: "پاییزە، جورێك ترێی دەنك زلە كە لە پاییزدا دەكا، شێعرێك كە بە پاییز هەڵگوترابێ، یەكێك لە مەقامەكانی فۆلكلۆری كوردی یە كە پتر لە سەر ڕاو و ئەویینداری دەدوێ"، پاشی ناڤبری دبێژیت: "پاییزە هەوار: ئاخر و ئۆخری هەوار كە دەكەوێتە پایز و وردە وردە هەوار چۆل دەكەن و دەگەڕێنەوە"(زادە، ٢٠٠٥، بپ٦١).

هەروەسا ل دەڤەرا موكریان ژی سترانا پاییزۆك هەیە و ب ڤی شێوازی هاتییە نیاسین: هەوایەكی كۆنی ناوچەی موكریانە و لە زمان كچ و كوڕێكی هەوارچی باس لە ئەوین و ڕاوشكاو دەكا، ئەوینێك كە بەهۆی كەمترخەمی كوڕە- كە لە كاتی خۆی دا بە كچەی نەگوتووە- هەرەسی هێناوە، كوڕ دیویەتی هەلی لە دەست داوە و لەوە بە دوور نییە بەگەیشتنەوە پایزە هەوار، بارگەوبنەی یار كۆڵێی لێ تێكەوە بێچن و لە ماڵەمێردە گولەبەك بەعەرزی دا بدەن، ڕووی كردۆتە چیا و بەندەن و بەحاڵەتی سەمبۆلیك باسی ئەو كارەسات و بەسەرهاتە دڵ تەزێنەی كردووە كە لە چوونەوەدا چاوەڕێی یارەكەی دەكا(پایانیانی، ٢٠١٩، بپ٨٥).

ڤەكۆلەرێ چەلەنگ (عەبدولكەریم سورووش) ل رۆژهەلاتێ كوردستانێ ل دۆر پاییزۆكان، د پەرتوكا خۆ یا ب ناڤێ (نەوایێن موترب و چەنگێن كوردان) دا دەربارەی پاییزۆكێ دبێژیت: "پاییزۆك یان پیرەپاییزۆك دەما كو گوندی و كۆچەر ژ زۆزانان و بانییان دزڤرنە گوند، ئان ژی دەشتێ، ئێدی رەنگێ تەبیعەت و سروشتێ گوهەری یە. هەروەرەنگ ڤەقەتین و جودایی ژ دلكەتیێن خوە، دووری و دووركەتن ژ زۆزان و زۆزانییان، پیربوون و بهۆرینا دەمێ ب سەر دە هەیە. لەورا دەنگبێژ و ئەو كەسێن كو خەمدارن پاییزۆكا دبێژن و دلێ وان دخوازە پاییزۆكان ببهێن، پشتی پاییزێ زڤستانا سار و رەش تێ و ئەڤ بخوە ڕا خەمگینی و بێهیڤیتیێ تینە"(سورووش، ٢٠٢٠، بپ١١٢).

د بۆچوونا سەیدا (محسن ئۆزدەمیر)دا، پاییزۆك، پایزۆك یان پەهیزۆك؛ ناڤێ مەقامەكێ سترانبێژییێ ل هەرێما بۆتان و هەكارییێ یە، ئەڤ مەقام د رۆژێن ئاسایی دە بێی ئالاڤێن موزیكێ تێ گۆتن. د شێوازا گۆتنێ دە تشتا باڵكێشترین پێلپێلكرنا دەنگ د گەورییێ دە یە، گەلەك ستران و كلامێن دیرۆكی ب ڤی مەقامی هاتنە گۆتن(Muhsîn Ozdemîr_FERHENGA ÇIYAN). ل ناڤ ئەدەبیاتا دینێ ئێزدیاتییێ ژی دا، پاییزۆك جورەكێ ئەدەبێ مللی، فۆلكلۆری و دینی یە(خانكی، ٢٠٢٠، بپ٣٦).

پێناسە:

پاییزۆك سترانێن پاییزی نە، دهێنە گۆتن د ناڤبەرا كچ و كوڕان دا، نەمازە دەمێ هاتنا وان ژ زۆزانان، سەرێ چیان بەرەف جهێ ڤەحەویانا زڤستانێ ل دەشتێ، هەتا هندەك ژ وەرزێ بوهارێ ژی ڤەدگریت(بوا، ٢٠٠١، بث٨٤).

ڤەكۆلەر عەبدلرەحمان مزوری، د پێناسەیا پاییزۆكێ دا، ددەتە ئاشكرا كرن، كو ژ ناڤێ وان دیارە ب كەژێ پاییزێ دبێژن، هندك كورد دبێژنێ پیرە پاییزوك، د هەر بەندەكا سترانێ دا پەیڤا (پاییز)ێ ب ئاشكەرایی تێتن وەكی دەم، هەكە هاتو هۆزانڤانی پەیڤا پاییزێ نەدانابیت، هندەك نیشانێن وێ دانانە، مینا ستێرا گەلاڤێژێ، یان تەڤێن باران و بەفرێ، یان با و عەوران..(مزوری، ١٩٨٦، بپ٨٩).

سەیدا حەجی جەعفەر ل دۆر پاییزۆكێ ل وێ باوەرێ یە، كو سترانەكا خەمگین و فەلسەفییە، سترانبێژ ب حال و كاودانێن خو دبێژیت، ب ئاوازەكێ پڕ سۆز و غەمگین، ب ڕەنگەكێ فەلسەفی، خەم و كولێن خو دەردبڕیت. هەرتم ب گازندەیە، ژ بەختێ خو و فەلەكا بەلەگەور، ئەڤ سترانە پتر خەم و خەیالێن زەلامی نە، چونكی پترییا وان ل سەر زارێ زەلامی هاتینە ڤەهاندن(جەعفەر، ٢٠٠٧، بپ٥).

مێژووڤان (عەبدلرەقیب یوسف) دبێژیت: "پاییزۆك سترانەكا كەڤنا كوردی یە، سترانەكا رەوان و خۆشە و د كوردستانێ دا بەلاڤە، ل بیرا سترانبێژان نەمایە كو د چ چاخەكي دا هاتییە گۆتن و كێ ڤەهاندی یە، چونكی زوی ناڤێ خودانێ ستران ووندا دبوون، كێم نەبن وەكو (عەڤدالێ زەینێ/ سەردارێ سترانبێژان)"(مالپەرێ عبدالرقیب یوسف)، ئەگەر چەند سترانێن وی ب سەرداری خوەیان دزانن، لێ گەهشتنا ناڤێ وی ژ (قەرەكوسە) د باكۆرا رۆژئاڤا (گۆلا وانێ) هەتا بەهدینان و هەرێما هەولێرێ ژی، ژبەر وێ یە كو (عەڤدال) ناڤێ خو د هندەك سترانێن خوە هینایە.

لێ خودانێ پاییزۆكێ، هاتی یە ژبیركرن و سترانبێژ نزانن سترانا كێ یە، گەلەك باش بوو د هاڤینا ١٩٧٧ دا ئەڤ سترانە ب نڤیسین، ب خەتێ (مەلا زەكی مەتیسی) كەتە دەستێ من و نهۆ ژی ل نك منە و ژ وی و چەند كەسەكێن دی وەكو برایێ وی (مەلا صالح) و (خەلیفە مەلا عەزیزێ هیزانی)، مە زانی كو ئەڤ ستران ژ دانان و ڤەهاندنا (غەوسێ هیزانی) یە، غەوس حەفت پاییزۆكێن هۆسا ڤەهاندینە. دیسان من گوهـ لێ بوو، كو ئێك ژ وان پێشییا وێ (لوری لوری) یە، ل (نورشین)ێ ژی من ژ (شێخ نورەدینێ كوڕێ شێخ مەعصوم) زانی كو غەوسی چەند سترانەك دانینە(یوسف، ١٩٨١، بپ٥٨).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

هۆزانڤان (ئۆمێد قەرەنی) ل دۆر پێناسەیا پاییزۆکێ بۆچوونەك دیتر هەیە و ل نك وی "پاییزۆك ئەو گۆرانییە کە منداڵە قەرەجەکان دەیڵێن لە کاتی گواستنەوەی هەواریان دا لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر"(قەرەنی، emro.com).

دیرۆکا پەیدابوونا پاییزۆکێ:

پاییزۆك پشکەکا گرنگە ژ سترانێ، ستران ژی وەکو هاتی یە نیاسین کو کەڤنترین بەشێ ئەدەبێ زارگۆتنێ یە، نەمازە ل دویف ڤەکۆلینان کو بەری هەر تشتی مرۆڤی چاندن کری یە و خارن پەیدا کری یە، کارێ چاندنێ ژی بەردەوام ستران ل گەلدا دهاتنە گۆتن، لەوا ستران دبیتە کەڤنترین جورێ فۆلکلۆری.

ل دۆر ڤێ بۆچوونێ، وەکو تیۆر، (دکتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ) شرۆڤە دکەت و دبێژیت: "گۆرانی کۆنترین بەشی ئەدەبی فۆلکلۆرە. هەر وەك بەشێکی دیاری هۆنراوەی لیریکە. ئەم هونەرە لە زۆر کۆنەوە پەیدا بووە، هەر لەو کاتەوە کە هێشتا هوشیاریی گەل لە ڕادەیەکی نزمدا بووە". پاشی بەردەوامیێ ددەتە شرۆڤەکرنا خۆ: "هەندێ زانایان لەسەر ئەوەن کە گۆرانیی شوان، کۆنترین جۆری گۆرانییە، چونکە شوانێتی بەلای ئەوانەوە لە کشتوکاڵ کۆنترە، هەر چەندە زانای ئەوتۆش هەیە کە شوانی و مەڕ و ماڵات ماڵیکردن بە بەشێك دادەنێ لە کشتوکاڵ. بەڵام وا دەزانم، ئەگەر گۆرانی لە ئیشکردنەوە پەیدا بووبێت – وەك لەمەودوا باسی دەکەین- ئەوا دەبێ ئادەمیزاد هەر لە کاتی میوە چنینەوەی دەوری سەرەتایی ژیانەوە گۆرانیی هەبووبێ"(ڕەسووڵ: ٢٠١٠، بپ٦٥).

مێژووڤان (عەبدلرەقیب یوسف) ل وێ باوەرێ یە، کو پاییزۆك وەکو ستران "ناڤێ خو ژ پاییزۆکا (غەوسێ هیزانی)(رەشۆ، ب٢، ٢٠٠٤، بپ١٠٦٠) وەرگرتییە، کو پێشییا هەمیان ئەو بوویە و ئێکەمین دانەرێ ڤی تەخلیتێ سترانایە د چەرخێ نوزدێ دا، یان ژی کەڤنترە، کو یا غەوس ئێکە ژ وان، هەر چەندە ژ هەمیان بەربەلاڤترە و ئەڤ ناڤە هەلگرتییە"(یوسف، ١٩٨١، بپ٥٨). ئەڤ سترانا هە، کە ژ شێوەی پەییزۆکە و ناڤێ وێ ژی پەییزۆکە، بەلاڤە د کوردستانا تورکیا دا، بەلێ مە نەزانی یا کێ یە، هەکە لێنێڕینەکێ ل سترانا پاییزۆکێ و ئەو کەسێن ڤەهاندین و گۆتین، بکەین. دێ بینین کو ئەڤی جورێ سترانێ، دیرۆکەکا کەڤنارا هەیی و بۆ بەری سەدان سالا ڤەدگەڕیت. دبێژن کو (حەمکێ تۆڤی) و (لاڤژێ پیر) و (عەڤدالێ زەینێ) و (غەوسێ هیزانی) و گەلەکێن دیتر، پاییزۆك ڤەهاندینە و ستراندینە. ئەرێ ئەڤە کینە، و کەنگی ژیاینە؟ گرنگترین بەرهەمێ وان ڤەهاندی چ نە و ئەرێ ماینە، یان ژی بەرزە بووینە؟

دێ بزاڤێ کەین ل دویف ژێدەرێن ل بەردەست ئەڤان هۆزانڤان و سترانبێژان بدەینە نیاسین، داکو بگەهینە دیرۆکا دەستپێکا پاییزۆکێ.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

١- حەمکێ تۆڤی (١٧٠٠ یێ ساخ بوویە):

د. خەلیل جندی ڕەشۆ ل دۆر هندەک پاییزۆکێن مێژوونڤیس (ئەنوەر مایی) بەلاڤکرین ل گۆڤارێن (گەلاوێژ) و (هەتاو) دا، دبێژیت کو "لبەر دەستێ مە نینن هەتا ئەم بکارین هەڤبەرکرنەکێ د نێڤا وان پاییزۆکا و ئەڤێت ل جەم ئێزدییا هەیین بکەین، بزانین وەک هەڤن، یان هەر ئێک ژ وان جوداهی هەیە، ئەرێ ب راستی (حەمەکۆر) کو ل ناڤەراستا چەرخێ شانزدێ ژیایە، دانەرێ پاییزۆکانە، یان ئەڤ جورە ئەدەبە، بەری هینگی د ناڤ ئێزدیاندا هەبوو..!!" (رەشۆ، ب٢، ٢٠٠٤، بپ١٠٦٠). بەلێ دەما ئەم ل گۆڤارا (گەلاوێژ) زڤڕین، ئەنوەرێ مایی تنێ سێ گوتار هەنە؛ ئەوژی سێ هۆزانێن وی بخۆنە، د گۆڤارا (هەتاو) دا ژی؛ ئەو هژمارێن من دیتین، چو پاییزۆک تێدا نینن و باوەرناکەم ئەوی دەقێ پاییزۆکان بەلاڤکر بن!!.

مێژووڤان ئەنوەر مایی، د پەرتوکا خۆ یا ب ناڤێ (کوردێن بەهدینان)دا، ئاماژێ ددەتە میر قوباد بەگێ کو وی حەمەکۆر وەکو سترانبێژ ل نک خۆ ڕاگرتبوو و سترانێن (سینەمۆک) بۆ دگۆتن: "میر قوباد بەگێ کوڕێ سوڵتان حسێن بەگێ میرێ بەهدینان، سترانبێژ حەمەکۆڕ – حەمکێ توڤی- وەک هەڤال و سترانبێژێ مالاباتا میرا وەرگرت بوو، نەمازە ستران و هۆزانێن وی یێت ڕۆمانسی یێت بەربەلاڤ و یا ژ هەمیا گرنگتر (سینەمۆک)[١] ئەوا بەحسی خاتوین سینەم خانا خویشکا میر قوباد بەگێ دکەت، و (حەمۆک) کو بەحسی خۆ دکەت، و وەروەرۆک و شاهین ئاغا و بلبلۆک و پاییزۆک و گەلەکێت دی.."(المایي، ١٩٩٩، بپ١٧٦). هەروەسا ڕەحمەتی (مەلا تاها مایی)، ئەوژی دبێژیت کو پاییزۆک ژ گۆتن و چێکرنا سترانبێژ حەمەکوری یە(مایی، ٢٠٠٩، بپ٢١٢).

د. مسعود کتانی ڤێ بۆچوونێ ڕەت دکەت و ئەو ل وێ هزرێ یە، کو دبیت حەمکێ توڤی بەری هینگێ؛ قوباد بوگێ بر بیتە ناڤ قەسرا میرا و مابوو د وەختێ (زبیر پاشایێ) ئێکێ کوڕێ (سەعید پاشایێ دووێ) کوڕێ وسف خان پاشایێ دووێ کوڕێ (سەعید خان بەگێ ئیکێ) برایێ (قوباد بەگێ سیێ) کوڕێ (سیدی خان بەگێ) کوڕێ (قوباد پاشایێ ئێکێ) کوڕێ (سوڵتان حسێنێ کوڕێ سلطان حەسەن) کوڕێ (میر بادینێ) دا... پاشی (کتانی) دبێژیت: "لڤێرە ژ هەمی درا موکم و جهباوەرترە کو حەمك یێ دەمێ (قوبادێ چارێ بیە و زبێر بەگێ ئێکێ بییە و کوڕێن وان"، هەروەسا هێشتا پێڤە دچیت و دبێژیت: پشتی زوبێر پاشایی و قوباد بەگێ، پاشی یێ چوویە هەڤدەمیا (بەهرام پاشایی)ی کوڕێ زبێر پاشایی و ستران بۆ کوڕێن وان یێن گۆتین بۆ دەواتێن وان و سەرێ زاڤایێ بۆ گۆتی هەکو سترانا (تە لسەری) دبێژیت بۆ زاڤایی بۆ (سوڵتان حسێن)ێ کوڕێ بەهرام پاشایی (ئێکە ژ دوازدە کوڕێت بەهرام پاشایی)، چونکی (نابەینا قوباد بەگێ چارێ و زبێر پاشایی کێمترە ژ سالەکێ، و نابەینا زبێر پاشایی و کوڕێ وی بەهرام پاشایی ١٣ سێزدە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

سالن) و (بەهرام پاشایی حوکم ٥٥ پێنجەهـ و پێنج سالا یێ کری، سەرگێڕییا ب خونتکاری). ڤێجا دێ دەمێ (حەمکێ) و ژیارا وی گەلەک کەڤیتە دەمێ بەهرام پاشایێ مەزن).

حەمك ژ بنیاتێ خوڤە یێ توڤی یە، بەلێ نزانین کا دگەل مالا خو و توڤییا هاتی یە ئامێدییێ، یان ل ئامێدییێ بوویە، هۆزانڤانەکێ ملەتی بوو ل ئامێدییێ ئاکنجی بوو. ڕاهاڤێژا خو یا سترانا و سترانگۆتنێ ل مالا میری بوو، نزانین کا ئەو د زکماك دا یێ بێ بیناهی و کورە بوو، ئان ئێشەك تێ پەڕی بوو؛ تا دیتن ژێ وەرگرتی!!(کتانی، ٢٠٠٠، بپ١٤٣-١٤٥).

دەما شەڕێ مەزن ل چیایێ گابنیرکێ ناڤبەینا بەهدینا، ب میراتیا (زبێر پاشایی) و دگەل (ئۆسمان بەگێ) مامێ وی و دگەل میر ئومەری میرێ زێبارییا و لەشکرێ هەکارییا پەلخاند و شکەستن ئێخستێ و (چل قەدەر) کوشت و ئیبراهیم بەگ کوڕێ برایێ میرێ هەکارییا محەمەد بەگ، گرت و سێ سەرۆکێن تیارییا دگەل لەشکرێ محەمەد بەگێ بوون، ئەوژی کوشتن و بەهدینی بسەرکەفتن. حەمکێ سترانەك ب ڤی شەڕی و ڤێ ووقاتێ گۆت و ناڤێ چل قەدەری یێ تێدا و ئەڤە نیشانەکا قوتبڕ و ئێك دەقە کو حەمك یێ ڤی وەحتی بییە و هەڤدەمێ شەڕێ گابنێرکێ بییە (١١١٣مش/١٧٠١زا)... ڤێجا ئەو یێ دەمێ قوباد بەگێ چارێ بییە (١١١٢مش/ ١٧٠٠زا) و دەمێ (زبێر پاشایی) بییە (١١١٣مش/ ١٧٠١زا) ئو یێ دەمێ بەهرام پاشایی کوڕێ زبێر پاشایی (١١٢٦مش/ ١٧١٤زا) بییە و ژیێ خو یێ دگەل سێ میرا و گەلەك پسمامێن وان و پسمیرا یێ بری(کتانی، ٢٠٠٠، بپ١٦١).

ل دۆر حەمکێ توڤی، سترانبێژا ناڤدار (هەلالا خەمێ) دبێژیت: ئەز ل ناڤ مالا (دوختور شێرزاد)ی بووم، خەزویرێ وی(جەلالێ بالەتە)ی، بابێ(دوختور بەهدین)ی یە. من ڕۆژەکێ د بەر لاندکێ ڕا ستران د گۆتن، ئینا (جەلال)ی گۆتە من: حەجیا من کا وەرە دا بوتە بێژم، کا دارێ لادنکێ کیشکە و دارێ مەندالێ کیشکە.. من گۆتێ: دێ باشە سەیدا.. گۆتە من: دارێ لاندکێ ئەوە هەکو دەیك د مریت، داپیر نەڤیێ خو بخودان دکەتن و سترانا بو دبێژیت، ئەڤە دارێ لاندکێ یە.. دارێ مەندالێ ئەوە هەکو(حەمك) دبێژیت..

هەلال بەرچی، سترانبێژا دەڤەرا نهێلییا، ل دۆر حەمکێ توڤی و سترانێن وی دبێژیت: ل دۆر سترانا دارێ لاندکێ، (جەلال بالەتەیی) گۆتە من: ئاها ئەڤە دارێ لاندکێ یە.. من گۆتێ: مانێ سەیدا ئەز ژی ڤان سترانا دزانم و دبێژم.. ئینا گۆتە من نێ هەرێ بەس تو (دارێ مەندالێ) ژی دکەیە د گەل دا.. دارێ مەندالێ یێ(حەمکێ)یە.

من گۆتێ: چاوا سەیدا..؟ گۆتە من: بەلێ وەللە، دێ بۆ تە دیرۆکا حەمکێ بێژم: حەمك فەلەیە ژ فەلێت وانێ، و ناڤێ وی (ئێلی)یە بوو، نیمۆك ژی کێلۆکە، کێلۆکا وانێ. ئەڤان هەردووکان حەز ژ ئێك دکرن، ئێلی یەی کێلۆك خواست نەدانێ، دانە ئێکێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

جولەمێرگی، ئینا ئێلی یە رابی موسلمان بی ژ کەربێن فەلا دا. والییێ وانێ گۆتی: هەرن سەحکەنێ ئێلی یەی بیننە ڤێرە، (ڤێجار حەجیا ئەز لڤێرە نزانم کا دا والی کوژیت یان دا باش موسلمان کەت؟) وەختێ ئێلی یە پێ حەسیایی، یەللا ب ئزنا خودێ، هات خو ل ئامێدییێ قوتا. چوو نك (مەلا یەحیا)ی، مەلا یەحیا باپیرێ باپیرێت مەیە، یێ بالەتەیە، نە یێ ئامێدی یە. میر قوباد ژی ئەوژی بالەتەیە(!!)، یێ هاتییە ئامێدییێ ئاکنجی بین. ئینا ئێلیا هاتە نك مەلا یەحیایی، بو موسلمان، ناڤێ وی کرنە (محەمەد). ئینا محەمەد چ کر، میر قوبادی خویشکەکا خو دابو مالا پاشایێ ئامێدییێ، ناڤێ وێ (لەیل)ێ بوو. ڕادبیت حەز ژ خویشکا میر قوبادی دکەتن، ژنکا مالا پاشایە (پانێ کچ ژ مزیریانە، و بویکا مالا ئامێدیا)نە. ڤێجار محەمەدی ستران ب خو و ژنکا مالا پاشایی گۆتن؛ (خویشکا میر قوباد)ی یێ.

ئاها ئەڤ قەپەحەتە حەمکێ یا کری، ئینا ئامێدی پێ حەسیان، ڕابوون دا حەمکێ ببەنە سیلاڤێ، دا بکوژن. گۆتنێ: حەمکێ هلۆ تە ببەینە سیلاڤێ، دێ تە کەینە زاڤا. وەختێ برینە سیلاڤێ، ئینا حەمکێ گۆت:

سیلاڤێ د بەردا گەرە
دوو تەیرا ل عەسمانا شەڕە
حەمکێ ژار ل وێرێ دا بەر خەنجەرە

سیلاڤێ د بەردا گەڕ بی
دوو تەیرا ل عەسمانا شەڕ بی
حەمکێ ژار ل بەر خەنجەر بی

حەمکێ بەنە بەردەری
لێ ب رەشینن عەنبەری
دا زەری بچنە سەری

هەلالا خەمێ دبێژیت:

وەختێ ئەم برینە (ڤیستەڤالا حەمکێ) ل کانییا سنجێ، وان چ لێ چێنەکر، سەعەتەکێ (د. مەسعود کتانی) ل سەر حەمکێ ئاخفت، چ لێ چێنەکر. سەعەتەکێ (محەمەد عەبدوللا) ل سەر ئاخفت وی ژی چ لێ چێنەکر. هەکو بوویە گەرا کوچکێ (عەبدولعەزیز خەیات)ی ئیشارەت دا من و گۆت: وەرە حەجیا وەرە.. بلا هەلالا بەرچی بۆ مە سترانا (جولەمێرگێ) بێژیت. من گۆتێ: سەرچاڤا سەیدا، بەلێ ئەز پیچەکێ لێ دزانم.
گۆتە من: ئەو پیچا تو دزانی بۆ مە بێژە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

من دەست هاڤێتێ و گۆت:

جولەمێرگێ پایتەختێ بەهدینە

د قەسرێ وێدا بێت شۆر بین دێرینە

وەکی نیمۆکا من ل چ جها نینە

جولەمێرگێ سەرحەدا

رمزکێ پاوانێ کەتە بەر مەدا

مە نیمۆکا جان خاست، بەلێ بابێ نەدا

بۆچی پشتی مە دا ب حەفت سەدا

جولەمێرگێ گول لێ زەر بوو

کەڤییێت بەفرێ سەرحەدێت ژۆری کەر ب کەر بوو

نیمۆك خان دبێت، حەمك تەیرەکێ بازی بوو،

ل دەستێت من بەربوو..

(ئینا عەبدولعەزیز خەیاتی گۆت: ئا ها ئەڤە دیرۆکا حەمکێ یە، گەلی ئامێدییا هەوە چ ل حەمکێ نەزانی...!!)(شێلادزی،....، بپ..).

٣- لاڤژێ پیر (؟ - ١٧٩٢):

لاڤژێ پیر لاوەکێ دەنگ خۆش و سترانبێژەکێ گەلەك زیرەك بوو. حەز ژ کچا ئاغایەکی دکر، چۆنە خازگینییا، بەلێ وی ئاغایی کچا خو نەداێ، چونکی د هەژار بوون، ئەو گەلەکێ عاشق بوو، وەکو دینا لێ هات و ب دونیایێ کەفت وەکو (هەسەم ئاغایی) عاشقێ (لەعلیخانا گۆڤەیی).

چەند سال پێچۆن، لاڤژی بیرییا گوندێ خو کر و ڤەگەڕیا گوندێ خو (نێروانێ) ل دەشتا سلۆپییا، ل نێزیك (نێردۆش)ێ. وەختێ زڤڕی، دیت کو شاهی یە و چۆ سەر بانەکی ل تەنشتا زاڤایی روونشتە خوارێ، بویك ژی ل خوارێ د خانییەکی ڤەبوو. خەلکێ گوندی ئەو نەنیاسی؛ چونکی گەلەك بێ سەروبەر بووبوو. ڕیهـ و پرچا سەرێ وی گەلەك درێژ ببوون، وی وەحتی عادەت بوو، ئەوێ لبەر تەنشتا زاڤایی ب روینیت، ستران گۆتن دکەفتە سەر ملێ وی، خەلکێ گوندی ژی گۆتنێ مامێ پیرەمێر پێدڤییە تۆ لاڤژا بێژی، (لاڤژ)ی نەکرە نەمەردی و دەستێ خۆ ئێخستە بن گۆهێ خۆ و سترانەکا خۆش ب دلەکێ سۆتی گۆت، بویکێ ژی ل خوارێ گوهـ ل دەنگێ وی بوو، ئێکسەر دەنگێ وی نیاسی، خەلکێ گوندی ژی هندەکا دەنگێ وی نیاسین، ئینا زاڤایی گۆتە وان، لاڤژی ببەنە حەمامێ سەرێ وی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بشۆن و جلكێن خۆ یین زاڤاینییێ دانە لاڤژی و كرنە بەر خو، زاڤایی گۆتێ: لاڤژ ئەڤە تۆ زاڤایی و بویك ژی پێشكێشی لاڤژی كر.

سال ب سەردا چۆن، خودێ كوڕەك دایێ، ناڤێ وی كرە (عەڤدالێ گولی بەردایی)، ئەڤ ناڤە ب ڕاڤەیا كو ئەو رویدانا ب سەرێ لاڤژی هاتی و بوویە عەڤدال د عشقێ دا و ب دونیایێ كەفتی، هەروەسا كو سەروریهێن وی درێژ بووین، ب ناڤێ كوڕێ خو سەرهاتییا خو دا دیاركرن. هەروەسا هاتییە گۆتن ل دویڤ سترانا كو ناڤێ وی یێ دروست (سەیدك) بوویە.

(عەڤدالێ گولی بەردایی) مەزن بوو، ئەوژی وەكو بابێ خۆ بوو سترانبێژەكێ باش و بوو نێچیرڤان، دەمێ مەزن بوویی، ژن بۆ هینا.

د حەفتیا زاڤاینییا وی دا، كوڕێ لاڤژی دڤیا بچیتە نێچیرەكێ و بێی بێژتە مال، دەركەفت، بابێ وی ژی چۆ نێچیرێ دا پەرزكیڤییەكی بۆ كوڕێ خو بكوژیت. ب خەلەتی ل دەمێ نێچیرێ دا ل (چیایێ دێرا) لاڤژ ب دەستێ خو، كوڕێ خو دكوژیت. سترانا (سەیدكۆ سەیدەڤانۆ) ناڤدارترین سترانا لاڤژێ پیرە، ب وێ روودانێ گۆتی یە، ژبەر كێنجا ئەوێ سترانێ ل سەر گوهێ گوهداران، ل هەمی دەڤەرێن كوردستانێ ئەڤ سترانە بەربەلاڤ بوویە. پاشی چاخێ لاڤژ دزڤڕیت بۆ نێروانێ ژبۆ هندێ ئەوێ روودانێ بێژتە خەلكی و بچن تەرمێ (سەیدك) ژ چیایی بینن، دبینیت كو كابانییا سەیدكی یا لبەر بچویك بوونێ، داكو ئەو ب سلامەتی ڕابیتە ڤە و چ ب سەرێ وێ نەهێت، نەوێریت بەحسێ كوژتنا سەیدكی بكەت و ژنكا سەیدكی دوو رۆژان د وی حالی دا دمینیت. زارۆكێ وێ ناهێت و تەرمێ سەیدكی ژی ل چیایی دمینیت، (محەمەد بەگ)ێ میرێ بۆتان ئەوژی د وان هەردوو رۆژان دا خولامێ خو فرێ دكەتە دویڤ لاڤژێ پیر ڕا، دا كو بچیت ل دیوانخانا وی دا سترانا بێژیت، ئەو نەچار دبیت بچیتە جزیرێ و تەرمێ سەیدكێ نێچیرڤان و زاڤایێ حەفت شەڤ و حەفت رۆژان ل چیایێ بهێلیت.

دەمێ محەمەد بەگ، سەرهاتییا لاڤژی دزانیت، فەرمانێ ددەت خەلكێ جزیرا بۆتان، كو بچن تەرمێ سەیدكی ژ چیایی بینن، لاڤژ دكەڤیتە پێشییا وان، هەر د وێ رێكێ دا؛ مزگینی بۆ لاڤژێ پیر هات كو خودێ كوڕەك دا بویكا وی.

لاڤژ د چەرخێ هەژدێ دا بوویە، چونكی سترانبێژ و نێچیرڤانێ محەمەد بەگێ كوڕێ شەرەف بەگێ بوویە، كو د سالا (١٢٠٧مش/١٧٩٢-١٧٩٣زا) دا ژ بانێ كەلها جزیرێ كەتی یە مری یە. ژبەر زیرەكی و شەهرەزا یا لاڤژێ پیر د نێچیرێ و سترانگۆتنێ دا، میر مەحمەد بەگێ ئەو كربوو نێچیرڤان و سترانبێژێ خۆ. ژبەر كو نیشان شكێنەكێ زیرەك بوویە، و نێچیرڤانەكێ ژێهاتی بوو. بەلێ مخابن هەتا نوكە وەغەركرنا ئەڤی سترانبێژێ كەڤن نەدیارە و وەكی گەلەك بەرهەمێ وی دبەرزەنە.

ژ بەرهەمێن لاڤژێ پیر:

– سترانا نێرییێ (عەفنۆ) و (هەژال).

– شەڤێ چریا ددرێژن.

– چێرك (سترانا زێمارێ) دەمێ لگەل خەلكێ جزیرێ ل سەر فەرمانا (میر)ی چۆین تەرمێ سەیدكی بینن، د رێكێ دا مزگینی گەهشتێ كو هەڤژینا سەیدكی، خودێ كورەك دایێ، وی ژی ئەڤ چێركە پێ گۆت:

پـالا مـەزن بلنـد بـوو	كەڤیـێ پـالا خـوە دایـێ
مـن گـۆ قیـامەت ڕابـوو	ل سـەر وێ دنیـایێ
خـەم ژ مـالا بـەرێ بـوو	شاهی لنـاڤ رێ گـەهایێ
نێـرگزەك بوو مە چێبوو	پـالا خـوە دا گیـایێ

(مەلا خەلەف بافەیی)، نڤیسی یە: ئەوەل جار لاڤژێ پیر، پاییزۆك چێكری یە، چەند رێزەك ژێ نڤیسینە:

ل هلاتا ستێرا سبەێ، ستێرا زەرە..

مەهكا مە كەتییە هەیڤا چاردەهێ

رۆژێ خوە دا سەرە..

ل تە كنكێ رۆ گروڤەرێ

ترسا من ئەوە ئەز عەبدالێ خومدێ بمرم،

هوونێ خونا من بستینن،

ژ كت و ماتێ ڤان ئەسمەرا..

(مالپەرێ سەیدا (عبدالرقیبي وسف).

ل دۆر ڤێ سترانێ، سەیدا عبدالرقیب یوسف دبێژیت: نەدورە خەلەتی تێدا هەبن، ژبەر كو سەروا وێ (١/٥/٥) شاشی كەفتییێ. هەرووسا ئەو ل وێ باوەریێ یە كو دبیت هندەك سترانێن دی یێن لاڤژی هەبن، بەلێ چونكی ناڤێ وی ل سەر نینە، لەوا دبەرزنە.

ناڤێ سترانبێژی هەتا نوكە تنێ وەكو ناسناڤ (لاڤژێ پیر) ژبەر وی سەروبەرێ وی لێهاتی یە كرن، یێ بەلاڤە، هەرووسا یێ كورێ وی (سەیدك)ە و د سترانێ دا ژی هەر (سەیدكۆ لاوێ منۆ..) هاتی یە گۆتن.

هەرووسا د ژێدەرێن ئێزدیاتیێ دا، خەمخورێ ئەدەبیاتا ئێزدییان خدرێ سلێمان، دبێژیت: "ناڤێ وی (لاڤژێ پیرێ) یە و خەلكێ گوندێ (بەربورێ) یە، كو گوندەكە ب دەهـ كیلۆ مەتران د سەر لالشێ دایە. تەرح و تایەكێ ب تنێ بوو د باخچێ بنەمالا پیرا ئۆجاغ

کوردا دا، دگەل خالێ خو (ئاڤدەل ئۆمەرا) دچیتە شەڕی ل زۆزانێن ژۆری، دایکا وی دڤیا لاڤژ نەچیتە شەڕی، ڕابوو تەعن تێ وەرکرن و گۆتێ:

– لاوێ من ئنیەتا تە نە غەزییا گاورانە، بەلکو تە دڤێت بچییە زۆزانێن ژۆری دا تێر ئاڤا کانییێن تەزی ڤەخویی و حەنەك لاقردییا دگەل قیزێن گاورا بکەی و گۆشتێ پەزکوڤییا بخۆیی.

لاڤژ ل دایکا خو ڤەگێڕا و گۆتێ:

– دایێ ل من حەرام بت ئاڤا کانیێن زۆزانێن ژۆری.

– ل من حەرام بت حەنەك و لاقردی دگەل جوانە قیزێن گاوران.

– ل من حەرام بت گۆشتێ پەزێ کوڤی.

دبێژن: ژبەر ڤێ سووندا بۆ دایکا خو خواری، ئەوی هەر جار جەودێ خو یێ ئاڤێ هلدگرت و ژ زۆزانا دهاتە (شیڤبالۆکا) کو شیڤەکا ئاڤێ یە ب سێ چار کیلۆمەترەکا دکەفتە رۆژهەلاتا باژێرکێ ئێسفنێ دا، ئاڤ ژ خوەڕا دبر.

جارەکێ دگەل خالێ خو چوو شەڕی، هەر چەندە ب دلێ خالێ وی نەبوویە ژ خووشکا خۆ، بەلێ نەهێلا بکەفتە مەیدانا شەڕی، پاشی بێی خالێ خو پشکداری د شەڕی دا کر و تیر د لەشێ نازکێ لاڤژی دا چەقیا و گیانێ خو سپارتییە ئێزدانێ دلۆڤان. بەلێ نەدیارە ئەڤ سەرهاتی یە کەنگی روودایە و د بەرپەڕێن مێژوویێ دا نەهاتی یە بەحس کرن"(سلێمان، ١٩٧٩، بپ١٧٤- ١٧٥).

هەروەسا چەند بەندەك کو زەلام و ژنێن ئێزدییا بەرێخو ددەنە لالشێ، دبێژن:

لاڤژ وەرە لالشێ ببینە،
دەستا د قوب و هێلێن زەر وەرینە،
خەم و خەیالێن دلێ خو بڕەڤینە.
ئەم هاتین لالشێ ببینین،
دەستا د قوب و هلێلێن زەر وەرینین،
خەم و خەیالێن دلێ خو پێ برەڤینین.

ل دووماهییا وێ دبێژن:

لاڤژێ کوڕێ پیرێ پرسیار ژ وە کرن،
بێژن تربا وی وا ل زۆزانێن ژۆری ل دەرێ گەلییێ توخوبا.
ئاڤایا بابێ سمائیل کەتم وا ل ژۆرە،
تێدا دخونن سێ باری بلبلا و سقۆرە،
مرنا پیرەمێرا هەقە، مرنا جهێلا حەیف و جۆرە.

(سلێمان، ١٩٧٩، بپ١٧٦- ١٧٨).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٣- عەڤدالێ زەینێ (١٨٠٠ – ١٩٠٠):

عەڤدالێ زەینێ، یان عەڤدالێ زەینکێ وەکو شاهێ سترانبێژان هاتییە نیاسین، د دەستپێکا (١٨٠٠) دا ل گوندێ جەمالوێردی یا دوتاخێ کو گرێدایی بازێرێ ئاگری (پاتنوسێ)یە، ژ دایك بوویە. شەهسوارێ کەلەپورێ کوردی یە ل باکورێ کوردستانێ، ل دویڤ گۆتنا (مەلا خەلەفێ بافەیی) هاتی یە جزیرێ نك ئەحمەد بەگێ میرێ بۆتان، د سالا (١٩١٣)ێ دا ل گوندێ (قنجیان) یا قەرەیازییێ وەغەر کری یە. هندەك دبێژن سالا ١٩٠٠ ژیانا خوە ژ دەست دایە..!!(مالپەرێ عبدالرقیب یوسف، Evdalê Zeynikê – Wîkîpediya).

د دەربارێ ژیانا وی دا، ئاگاهییێن سەدا سەد راست نینن. نڤیسەڤان (ئەحمەد ئاراس) ل سەر ژیانا وی پەرتوکەك نڤیسی یە کو ئەڤ پەرتوك هەڤپەیڤینا وی دگەل نەڤییێ عەڤدالی ڕا یە. ل پەی گۆتنا نەڤییێ وی (عەمەرێ زەینکێ)، عەڤدال ژ ١١٠ سالا زێدەتر ژیایە و ل سەرانسەری کوردستانێ گەڕیایە. عەڤدال چۆیە خۆزانا ئەدەنێ، دێرسمێ، دياربەکرێ، نەخشیوانێ، مەلازگرێ، زێتکایێ و ئیرانێ.

"عەڤدالی چەندین ناسناڤ هەبوون و پێ هاتبوو نیاسین وەکو: دەنگبێژێ سرمەلی مامەد پاشا"، "باڤێ تەمۆ"، "پسپۆرێ قولنگان"، "سیارێ کوڤی". عەڤدالێ زەینکێ د ستران و داستانێن خو دا، گەلەك بەحسا قولنگان، تەمۆ، گولێ (دەنگبێژ گولێ)، کۆربوون، خزانی، کالبوون، بێبەختیێ دکەت. بابێ وی د زارۆکینییێ دا مرییە. عەڤدال ب ناڤێ دایکا خوە زەینێ یان زەینکێ تێتە نیاسین. هەکەر مرۆڤ نە دیرۆکناس بیت و ب تنێ ژ داستانێن وی رێکێ بازۆت، مرۆڤ ژیانا عەڤدال وەسا ئاڤا دکەت کو عەڤدال لاوێ زەینکێ یە. دایکا وی، ئەو د ناڤا هەژارییێ دا مەزن کرییە. دەما مەزن بوویی، دلێ وی کەتییە دەنگبێژ گولێ. گولێ د دیوانا "سرمەلی مەمەد پاشا"، د ئەسلێ خو دا فەلە (ئەرمەن) یان ژی نەموسلمان بوویە. عەڤدال د جڤاتێن ئاغا و بەگان دا ستران گۆتینە. پاشی چاڤێن وی کۆرە دبن و هێدی هێدی ژ جڤاتێن دەولەمەندان تێتە دەرئێخستن. تەمۆ یێ لاوێ وی؛ نە ژ هەڤژینا وی گولێ یە. عەڤدالی ئەڤ زارۆك کێلەکا رێکێ دا دیتی یە و ئەو بری یە مالا خو. د سترانەکا خو دا دبێژیت، ئەوی تەمۆ د دارستانەکێ دا دیتی یە و ژ خو ڕا ب خودان کری یە. تەمۆ دبە ستارا عەڤدالی. تەمۆ دەستێ باڤێ خوە دگرە و "ل پەی کۆچ و کەریان" دگەریت. نۆشدارەکێ ئیرانی چاڤێن وی دەرمان و ساخ دکەت. لێ مخابن عەڤدال پیر ببوو، "بلا مرن هەیا، پیری نەبا".

عەڤدال ب هەزاران؛ سترانان دئافرینیت. مخابن پڕانییا وان نوکە ناهێنە گوهداریکرن. جەلادەت عالی بەدرخان دخوازت سترانێن عەڤدالی؛ تۆمار بکەت. ژ دەنگبێژێ ناڤدار ئەحمەدێ فەرمانێ کیکی هالیکارییا وی دخوازت، بەلێ ب سەرنەکەڤت.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

عەڤدال ب سترانگۆتنێ هەڤدەم وەکی کابانییا خۆ (هەڤژین) گولێ، د گەل سێوی سلۆ (شێخ سلۆ) را دکەڤیتە بەریکانان. جارەکێ بێ راوەستان سێ رۆژ و سێ شەڤ بەردەوام دبیت، کا کێ دێ بیتە هۆستایێ سترانبێژییێ؛ بلا ببیت. د ڤێ پێشبرکێ دا عەڤدال ب سەردکەڤیت. (https://ku.wikipedia.org/wiki/Evdal).

د مالپەرێ (چیایێ کورمانج)دا، هۆسا بەحسا عەڤدالێ زەینکێ هاتییەکرن: ب ناڤێ دایکا خۆ (زەینکێ) هاتی یە نیاسین، ژنەکا گەلەك جوان و جهەك تایبەت د ناڤ جڤاکی دا هەبوو. پشتی بابێ عەڤدالی کو د ژییێ (٣) سێ سالییێ دا بوو؛ وەغەرکری، ئەوێ ب خودان و مەزن کر. وەکو سترانبێژ عەڤدال یێ ئێکێ بوویە داستانێن کوردی گۆتین، کو پتر نێزیکی سترانێن ئەفسانەیێن کوردی بوویە، ئەو خودان ئەرشیڤەکێ مەزن یێ سترانێ یە، د سترانێن خو دا رەخنەیا داب و نەریتێن شاش د ناڤ جڤاکی دا دکەتن، سترانێن وی ب رێیا سترانبێژان ماینە و گەهشتینە مە گوهدارییێ لێ بکەین. عەڤدال خودان پەیڤ و ئاخفتنێن جوان بوو، لەوا شیا وی تخوییێ د ناڤبەرا هەلبەست و سترانێ دا نەهێلیت و بەرهەمێ وی دهێتە هژمارتن گەنجینەیا سترانا فۆلکلۆرێ کوردی. ئەو سالا ١٩١٣ دژییێ ١١٠ سالیێ دا چۆیە بەردلۆڤانییا خودێ(https://ciyaye-kurmenc.com/doc/).

د سترانەکێ دا عەڤدالێ زەینێ دبێژیت:

لێ کۆلمالێ !!

دلێ من چەمە، سەد جار چەمە..

دە پێلا پاشن، دایە سەر پێلا پێشن،

وەلگەڕیا ڕوبارێ، ڕوبارێ عەجەمە..

ئەز عەڤدال بووم،

عەڤدالی لاوێ زەینێ بووم،

منێ تۆ دەنگبێژ سەر خوەڕا نە دیبووم،

خێن ژی یەك ژێ نەفسا جانێ ئاشق کەرەم..

لێ وەی لێ کۆلمالێ !

ئەزێ شام، حەلەب، دیاربەکر گەریامە نیڤەکا دنێ،

زۆزانێ گۆلی جەواز ئاغا تەکۆ – تەکۆ بوونە،

دلێ منڕا خال کەتنێ،

خەلقێ سڤێ زو ڕادڤە ڕزایێ خوە دخومزە،

یا ڕەبێ عالەمێ،

ئەز عەڤدالێ خادێ ڕزایێ خوە دخومزم،

مالا شەرۆ ڤێ تۆڕنێ...(جندی، ١٩٩١، بپ١١٦-١١٧).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٤- غەوسێ هیزانی (؟-١٨٧١/١٨٧٠):

سەیدا عەبدولرەقیب یوسف دبێژیت: "ل ڤێ هاڤینێ (ئانکو ل سالا ١٩٧٧) چوومە باژارێ وانێ ل شعر و کتێبێن دەستنڤیسێن کوردی دگەڕیام، هەروەسا ل جهێن کەڤنێن کوردستانێ دگەڕیام، چەند کەشکۆلەك من دیتن، ئێك ژ وان کەشکۆلان، یا مەلا زەکی (تینیسی؟) بوو. مەلا زمەکی هندەك شعرێن بەلاڤە ژی دانە من، ل ناڤ وان دا، ئەڤ پاییزۆکا هە؛ هەبوو، مەلا زەکی و برایێ وی (مەلا صالح) و هندەك خاندەڤانێن دی، گۆتن ئەڤ پاییزۆکە یا (غەوسێ هیزانی) یە، هەروەسا گۆتن غەوسی حەفت پاییزۆك یێن ڤەهاندین.

غەوسێ هیزانی[٢] ناوی شێخ (صوبغەتوڵلاهـ)ە، دامەزرێنەرێ بنەمالا هیزانە، ب ئەسل ژ مالا ئەرواسی نە، خەلیفەت د تەریقەتا نەقشبەندی دا ژ (سەید تاهایێ نێریی) وەرگرتی یە، صۆفیەکێ ناڤدار بوویە، ناڤودەنگی وی بەلاڤ بوو، ئەوێن دیندار، گەلەك باوەری پێ هەبوو حەتا ناڤودەنگی وی ب (غەوسێ هیزان) دەرکەفتی، پاشی ناڤێ وی (صوبغەتوڵلاهـ) هاتە ژبیرکرن.

د سالا ١٢٨٧مش/ ١٨٧٠- ١٨٧١زا غەوس چۆ بەردلۆڤانییا خودێ، گۆڕا وی ل هیزانە، د رۆژهەلاتا وێ ل سەر گرەکی نێزیکی مەدرەسا وی، کو دبێژنە وی جهی (غەیدا)، مالا وی ژی هەر ل وێ بیاڤێ دا ب (١-٢ کم) یا ژ گوندێ هیزان دویرە"(یوسف، ٢٠٠١، بپ١٩٠).

سەیدا بەردەوامییێ دەدەتە گۆتنا خۆ و دبێژیت: د رۆژا ١٩٧٧/٨/١٠ چۆمە هیزان، چۆم بۆ دیتنا گوڕا سینەمێ (سی نەم) و هەروەها چۆم سەر گوڕا غەوسی ژی ل (غەیدا) کو جهەکێ خۆشە، هەکەر بەهەشت وەسا یا خۆش بیت!!، پاشی وەغەرکرنا غەوسی، کوڕێ وی (شێخ شەهابەددین) بوو شێخی تەریقەتێ، د سالا ١٩١٣ شێخ شەهابەددین ل گەل هەردوو برایێن خۆ (سەید عەلی و محەمەد شیرین)، ب شۆڕشەکا کوردی ڕابوون. هێرشەك برنە سەر باژێرێ (بدلیس)ێ، د دویماهییێ دا، تورکا شۆڕەشا وان بێدەنگ کر و هەر سێ برا ل قنارێ دان.

حەتا ڤێ گاڤێ ژی بنەمالا هیزانی، خودان دەسهەلاتە لە دەڤەرا هیزان، نوکە (١٩٧٧)، (کامەران صەلاحەددین سەید عەلی)، وەزیرە ل حکومەتا تورکیا (یا وی دەمی) دا، بەلێ کەس نابێژیت کوردایەتییێ دکەت(یوسف، ١٩٨١، بپ٥٨).

هەروەسا ل دویڤ گۆتنا خزمەتکارێ پەرستگەها لالشێ، شێخ میرزایێ خەتاری، د هەڤدیتنەکێ دا ل گەل سەیدا کۆڤان خانکی ل رۆژا ٢٠١٢/٨/٣١ێ دا دبێژیت: دیرۆکا پەیدابوونا پاییزۆکان بۆ سەردەمێ شێخادی ل ١٠٧٢- ١١٦٢زا ڤەدگەڕیت(خانکی، ٢٠١٤، بپ٥٩). بەلێ مخابن هەتا نوکە مە چو پاییزۆك یێن وی سەردەمی نەدیتی نە!!

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئەركێن پاییزۆكێ:

هەر سترانەكا فۆلكلۆرێ كوردی، ژ لایێ ناڤەرۆكێ ڤە گرنگییا خۆ هەیە، تایبەت دەمێ دهێتە ڤەهاندن، ب رێیا وێ سترانێ، ئەو كەسێ ئەو پەیڤ لێكداین و ڤەهاندین، ڤیایە ب رێكا وێ تشتەكی بگەهینیت، گۆتنەكێ بێژیت، ب ئەركەكی ڕاببیت، خەمەكێ داڕێژیت(؟، ١٩٨٧، ص٩٢).

دیسان بەرچاڤكرنا سەروبەرێ زۆزانا و كۆچەراتییێ و باركرنێ بەرەف دەشتێ و ژێك دویركەفتنا خۆشتڤییان ژ ئێك و دوو، نەكرنا كارێن پێدڤی یێن زڤستانێ ژبەر خودانكرنا تەرش و كوالی و دابینكرنا پێدڤییێن وان داكو ب گرانی ل سەر وان نەڕاوەستیت.

تایبەتمەندییێن پاییزۆكێ:

پاییزۆك وەكو دەستپێكا وێ، جودایە ژ گەلەك جورێن سترانێن دیتر، ژبەركو دەستپێكا هەر بەندەكێ، یان سترانەكا وێ، ب هندەك پەیڤێن تایبەت ڤە یا گرێدایە و دەمێ ئەو پەیڤ دهێنە گۆتن، زێدەباری سەلیقە و ئاوازا وێ، ئێكسەر گوهدارێ وێ، دێ زانیت ئەڤ سترانا كو دێ هێتە گۆتن، پاییزۆكە.

پەیڤێن دەستپێكا هەر پاییزۆكەكێ، ل پتریا جاران ئەڤ چەند پەیڤێن ل خوارێ نە:

- هایێ هایێ.
- ئیرۆ پاییزە.
- ل من هاتی پیرە پاییزەكە ڕەش و تاری.
- پاییزەكێ ل من دەست دا.
- ئاخ هەی هایێ هایێ.
- ب سەر مە دا هاتی یە پیرە پاییزەك.
- هەی هۆ ئەڤرۆكە پاییزە.
- ئای هەرێ ئای هەرێ.
- پاییزە پاییزە.
- ئەڤرۆكە پاییزە(سورووش، ٢٠٢٠، بپ١١٧).
- ئای هەرێ مالخرابێ.
- هەی هۆۆۆۆ هۆۆۆۆ هۆۆۆ... .

رۆخسارا پاییزۆكێ:

ژ لایێ رۆخساری ڤە، تایبەت ئاوایێ هژمارا رێزان ڤە، سەبەقەیا پاییزۆكێ د ئەدەبێ ئێزدیاتییێ دا هەتا (١٢) دوازدە رێزكی هەیە(بۆزانی، ١٩٩٨، بپ١٩٢)، كورتی و درێژی د رێزان و

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

ناڤەرۆکا سترانێ دا، ل سەر سترانبێژی دمینیت، کا چەند سترانێ درێژ دکەت، چەند یا کورت بیت؛ ل دویڤ شیانا وی یا ڤەهاندنێ.

کێش و سەروا:

بۆ کێش و قافیا پاییزۆکا، چو جوداهی د ناڤبەرا وان و سترانێن دی یێن کوردی دا نینە، وەکی (لاوکا) یان (حەیرانۆکا)، بۆ نمونە، هەر هۆزانێن سەربەستن.. د هەر بەندەکێ دا باراپتر (سێ) قافیە ئێک دگرن، جارنا (چار) قافیە ژی(مزوری، ١٩٨٦، بپ٩٠). وەکی ڤێ نموونەیا ل خوارێ کو چار قافیا ئێک گرتی یە:

وێ ل من هاتی پاییزەکی ڕەشو تاری..
دارا خەملا خو وەراندن،
تاڤی تاڤی باران باری..
خوزی ژ خێرا خودێ ڕا،
ئەز و بەژنا بلند جارەکا دی،
بگەهاین ئێك
بلا پاشی ئەزا رەبەنا خودێ ببام،
تەماشەکی ڤی باژاری..

(مزوری، ١٩٨٦، بپ٩٠).

ل دۆر (لاوك) و (حەیران- حەیرانۆك- پایزۆك)ێ، (دکتور محەمەد بەکر) ل وێ باوەرێ یە کو گۆتنەکا پەخشانی یە و ژبۆ بدەستئینانا ئاستێ رێکخستن و سوود لە چەند دیاردەکا زمانی و دووبارەکرنا پەیڤ و ڕستە و سەرواسازیا تێکەل وەردگریت(بەکر، ٢٠٠٠، بپ١٤٢).

سەیدا حەجی جەعفەر، بسپۆرێ فۆلکلۆرێ کوردی، دەتە ئاشکراکرن کو کێش و سەروا ڤان سترانا، ب کێش و سەروا لاوکی ڤەدچیت، ئانکو سەربەستییەك باش ژ ڤی ئالی ڤە وەرگرتییە(جەعفەر، ٢٠٠٧، بپ٥). هەروەسا سەیدا عەبدولکەریم فندی دبێژیت کو ژ لایێ کێش و قافیاڤە، وەك هۆزانێن سەربەستن هەر بەندەك یان پتر (سێ) قافیە ئێك دگرن(دۆسکی، ١٩٨٦، بپ٢٨).

هەروەسا نڤیسەڤان ئارياس ئاشكرا دكەت كو پاییزۆك سەربەستن و كێش چنینن، لێبەلێ قافیە هەنە، ل سەر كێش و قافیا پاییزۆکا چ جوداهی د ناڤبەرا وان و سترانێن دی یێن کوردی دا نینە، هەلبەستێن پاییزۆکان ژی وەکی هەلبەستێن حەیرانۆکانە، لێبەلێ رێزکێن وان پرن. هەر بەندەك ل پاییزۆکان چەندین رێزکن(سورووش، ٢٠٢٠، بپ١١٣).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ناڤ و نیشان:

پاییزۆك ئێك ژ ستران یان ژی بەیتێن گرنگە ژ ئەدەبیاتا فلكلۆری دا. هەر وەكی ژ ناڤێ وی ژی دیار ئەو ئالێ ناڤەرۆكێ ڤە دەربڕینێ ژ ناڤ و نیشانی دكەت و ئەو ب هاتن و نێزیكبوونا وەرزێ پاییزێ دهێتە گۆتن(خانكی، ٢٠١٦، بپ٨٤). "ئەڤ سترانە د ئەسل دا سێ چوار ستران بووینە، پاشی تاو چق ژێ چووینە، هەتا هەر تایەكی ڕەنگەكێ سترانا سەربەخۆ وەرگرتی، لەوما دێ بینین، ڤان سترانا ناڤ و نیشان نینن، وەكو لاوكا هەین"(جەعفەر، ٢٠٠٧، بپ٥).

وێنە:

د ناڤ ڤی بابەتێ سروستی و وەرزی ڕا، كۆمەكا بابەتێن دن ژی دهێن باسكرن. د پاییزۆكێن ئەدەبێ فولكلۆرێ ئێزدیاتییێ دا، مینا هێمایێن پیرۆز، سالۆخدان، عەشقەكا قەلەندەرانە و هندەك جاران ئاماژەیێن سێكسی (وەك حەز و ڕەمەكەك نەگۆڕ ژ سروشتێ مرۆڤی تێدا دیار دبن(خانكی، ٢٠١٦، بپ٨٤).

پاییزۆك ژی كو پتر گرێدایی وەرزێ پاییزێ یە، دەمێ كەسەك ب تنێ ل سەر لێڤا رووبارەكی ڕوینیت و دگەل خۆ نمنمەكێ دكەت، وی دڤێت دلێ خۆ هوین بكەت و ڤەڕێژەكێ ژێ پەیدا بكەت، ب وان دیمەنێن دار و باران، ئەزمانێ وی دكەفتە لڤینێ و دەربڕینێ ژ حەزژێكرنا خۆ دكەت، بەرامبەر وێ ژیان و داروباران.

ئەو پارچە و سترانێن كەسێ كورد داڕێژتین و خەما خۆ پێ سڤك كری، كو دگۆتنێ (پاییزۆك) كو ناڤێ پاییزێ تێدا دهێتە گۆتن و پەسنا بەلگوەریانێ و بارینا بارانان، هاتنا هڕوبایێن دژوار و تەزی، د ناڤ ناڤەرۆكا هەر سترانەكا پایزۆكێ دا ڕەنگ ڤە ددەن(؟، ١٩٨٧، بپ٩٢).

زمان:

ژ لایێ زمانی ڤە، دگەل ناڤەرۆكێ، شكەستن و ڕەشبینی و بێهیڤی و دلتەنگی، خەملا ڤێ سترانێ یە، پەیڤێن وەك: (بەفر و باران، سڕ و سەرما، بهار و زڤستان و هاڤین و پاییز، گەرم وكۆڕ، گەلاڤێژ و ستێر، مال خرابۆ، كول مالبابێ، ژارۆ دلۆ.. هتد، هەلاشێ (پێكهاتا) ڤێ سترانێ نە(جەعفەر، ٢٠٠٧، بپ٥). دیسان پەیڤێن مینا (ستێرا گەلاڤێژێ، یان تەڤییێن باران و بەفرێ، یان با و عەور..)(مزوری، ١٩٨٦، بپ٨٩)، وێنەیێن جوانن ژ دیمەنێن وی وەرزێ سالێ كو ئاماژەنە بۆ پاییزۆكێ.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

تۆپۆگرافیا:

سترانا پاییزۆکێ، ل هەمی پارچەیێن کوردستانێ یا بەربەلاڤە، ئانکو نەیا گرێدایی دەڤەرەکێ ب تنێ یە، دبیت ل هندەك دەڤەران پتر یا بەربەلاڤ بیت و زێدەتر هاتبیتە گۆتن و ستراندن، یان سترانبێژێن وێ ل دەڤەرەکێ پتر هەبن، بەلێ ئەڤە هندێ ناگەهینیت کو تنێ بۆ دەڤەرەکێ بهێتە هژمارتن(خانکی، ٢٠١٦، بپ٨٤).

فۆلکلۆرزان (کامیران درباس هرۆری) ل دۆر پاییزۆکێ دبێژیت: هەروەسا ل هندەك دەڤەران پیرە پاییزۆکان، رەنگە پیرۆزییەك هەیە، ل هندەك جهان ل دەمێ بێدەر هلاڤێتنەك ب تایبەتی ل دەمێ راوەستانا بای . خودانێ بێدەرێ، یان ئێك ژ کەسێن ل دۆر بێدەرێ، دا بێژن (کا ئێك پیرە پاییزۆکەکێ بێژیت..!!) وە دیارە گۆتنا پیرە پاییزۆکێ و هاتنا بای ل دەف وان پێکڤە دگرێداینە(هرۆری، کوردستان تی ڤی).

هەروەسا سترانبێژا ناڤدار (هەلالا بەرچی) دەمێ بەحسێ سەر بێدەرا دکەت، دبێژیت: هەکو هینگێ وەختێ بێدەرا، دبێژن بابۆ حەتا گەلاڤێژ نەهەلێت، ناچینە گێرا. هندەك جارا دا بێژن کا سەحکەنێ، کا هەلالێ نەچوویە سەر گێرێ، ئەم داچین دا با بهێت و ئەو پیرە پاییزۆکا خۆش دبێژیت. هەکو دچووینە بەر بێدەرێ، دا دەست هاڤێینێ، (ژ ئەڤرۆ پێڤە .. های لێ عەبدالەکێ خودێ پاییزە ل من هاتەڤە..)، من بەریخۆ لێدا (وەکی دوعایەکێ گەل من گۆتبا، - خودێ وەکیلە هەمی دزانن - دا بیتە ڤرێنا بای).

های لێ جەلەبدارا جەلەبێت دواریێت خۆ

بەردانە بەر رویبارا، گرێدان،

ئای لێ چنارا شەقلاڤایێ،

پەرێت خۆ شۆرکرنە هنداڤی وێ حەوشا چاڤ ڕەش، چاڤ بەلەك تێدا...

های لێ ..

پیرە پاییزۆك هۆ دگۆت و با دهات"(هرۆری، کوردستان تی ڤی).

هەکە وەکو توپۆگرافیا جوگرافی لێ بنێڕین، دێ ئاشکرا بیت کو هەمی دەڤەران هەبوویە، ئەوژی ب رێیا وان تێکستێن سترانێ ئەڤێن هاتینە گۆتن و تۆمارکرن و بەلاڤبووین، هەکە ژ دەڤەرا موکریان دەستپێبکەین، دێ بینین ل وێ دەڤەرێ دەڤێن جوان و لێکدایی هاتینە گۆتن و بەلاڤکرن، هەر تنێ بۆ نموونە وەك ڤێ کوپلەیا کورت ل وێ دەڤەرێ دهێتە ڤەگێڕان:

کوڕە پاییز دادێ بایی دایە،

با شوان مەڕی خۆ بەرنەوە سەر شوێنێ..

با جووتێر نیروموران بەرنەوە سەر شێوەردێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئەمن دەمرم دەبەر ئەوێ هاوینێ..
ئەگەر لە لەدایی تۆ ناقیس و ناتەواوە
ئەگەر ڕیحانەی دە ڕەش و سوورە گوڵان
سەر وەدەنانەوە..

(پانیانی، ٢٠١٩، بپ٢٧١).

هەروەسا نموونەیەك دیتر، ژ پاییزۆکا دەڤەرا موکریان، کو تنێ مژارا وێ گوهۆڕینەك تێدا هەیە، دبێژیت:

ئەوە پاییزە، پاییزێکی لە من درەنگە..
دە قەبران هەڵقەنن بیرازەی تەنگە..
تو خولا حەیفە دنیایە، بۆی بگرین بە ئاواز و دەنگە..
ئەمن دەگەڵ توومە شلکەشوانی شەتڵ نەهاتوو
بریا قەت نەمدیبایەی بەوان ڕۆژان،
خۆ بەخودای کێلانت بۆ دێنم لە نوالان..
تابووت لە لابە ڕۆژان..
ئەمن بۆ کوڕە لاوێ خۆم قەبرێکی هەڵدەقەنم
لە نێوانی سینگ و مەمك و بەرکۆژان..

(پانیانی، ٢٠١٩، بپ٢٦٦).

هەکە ژ ئالیەکێ دیڤە ل پاییزۆکێ بنێڕین، دێ ناڤێ گەلەك جهـ و دەڤەران تێدا بینین، ئانکو ئەم دشێین بێژین پاییزۆك نەیا گرێدایی چ دەڤەرانە، چنکو دەما ناڤێن جها د ناڤ ناڤەرۆکا وێ دا هاتن، ئەڤە دوپات دبیت کو ل وێ دەڤەرێ هاتییە گۆتن. میناکە بۆ ڤێ گۆتنا مە، دا ڤێ کۆپلەیێ بخوینین:

کوڕ درێ:
سەدای پیرە پاییزێ مەوا گەشتێ،
پاییزی ماروێران لەمن بەهەنگۆرە..
ئەگەر دەچمە سەریێ (سەفین)ی،
هێشکەری (سماقوولی)، (دەربەندی گۆمەسپانێ)،
دارەکەوتم زۆر بێ حدود دەدوێت،
پەلکی دارەبەنێ لەمن دەبوون سۆرە..،
وەی عەمە لەدەرێ من

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

(عەدۆ، ٢٠١٥، بپ٤٤٩).

ناڤێن (سەفین) و (سماقوولی) و (دەربەندێ گۆمەسپانێ)، جهێن ب ناڤودەنگن ل دەڤەرا پارێزگەها هەولێرێ. هەروەسا ڤی دەقی کو ل دەڤەرێن ئێزدییان هاتییە گۆتن:

پیرە پاییزەکێ ل من دا،
ب سەر مەدا هاتی زڤستانەکە ب هێل هێلا..
بەلەتەکی عەوری گرتە پاوانێ ژۆری،
ژێ دبارن خروگێت بەفرێ، نەخیخێت بارانێ
بلا نەدابا ل پیرە مەقلوبێ شێخا، ل سەرێ سوکا و سەمەدارا
سلاڤگەها مەهمەد ڕەشان
بلا خراب نە کریا قوچکێت رەڤەند حێلا..
هەی هایێ، هەی هایێ، هەی هایێ

(بۆزانی، ١٩٩٨، بپ١٩٢).

ناڤەرۆك:

فۆلکلۆرزان عەبدلعەزیز خەیات، دبێژیت: "پەییزۆك ژ ناڤێ خۆ دیارە کو ب وەرزێ پاییزێ دئێتە گۆتن، یانژی ب وەرزێ پاییزێ (تشبیە) دکن. ل پاییزێ کۆچەرات زۆزانا دهێلن و بەر ب دەشتێ دئێن. هەروەسا دەمێ خرڤەکرنا قویتی و هزرا ڕۆژێن ڕەشێن زڤستانێ دئێتە کرن، ئەڤ جۆرە سترانە پتر گل و گازندەنە". بۆ نموونە:

پاییزە بیە قەولێ دەست ژێك بەردانێ..
بەڕویکا ژێری گرتی یە مژێ دگەل مورانێ..
دلکێ من عەڤدالا خودێ دخوازت تاڤیکەك هویر بارانێ..
من ڕەبەنا خودێ ژ خۆ ڕە نەکری یە چو کار و بارێ
میراتا ڤێ زڤستانێ..(خەیات، ٢٠٠٠، بپ٢٢٧).

پاییزۆك ل رۆژهەلاتێ کوردستانێ، وەکو ناڤەرۆك؛ گەلەك ژ پاییزۆکا دەڤەرا بەهدینان و جزیرا بۆتان یا دویر نینە، "پاییزۆك گەلەك خەمگینن، هنەك پاییزۆك هەنە کو د شبن زێمار و شینگەران، دەما مەرڤ دبهیزە دل لێ دشەوتە و رۆندك و هێسر ل چاڤان دبارن، ب ڤێ سەدەمێ پڕانییا ناڤەرۆکا پاییزۆکان: ئێش، ئەلەم، خەم، دەرد و شکەستن و هەڤشانەبوونێ یە. وەکی تێتە زانین پاییز، دەمسالا خەمێ، پیربوون، مرن، جودابوون و بەلگوەشانێ یە. د ڤێ سترانێ دە شکەست، رەشبینی و بێهێڤیاتی سەردەستە. حەسرەت، یەك ل مژارێن ئەڤێ سترانێ یە، چومکو مەرڤێن کو کال و پیر بوونە و ئیدی بەر ب مرنێ ڤە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

دچن، ئەڤان سترانان دبێژن و گوهدارییێ لێ دکن و ب حەسرەتا رۆژ و دەمێن بهۆری؛ فرمێسکان درێژن"(سورووش، ٢٠٢٠، بپ١١٣).

نڤێسەڤانەکێ دی ل دۆر ناڤەرۆکا پاییزۆکان، دبێژیت: "پاییزۆك وەکو ناڤەرۆك، باس لە سروشتی پاییزی گەرمێن و کوێستانی کوردستانێ دەکات، فرمێسکان بۆ جۆرەها گوڵ و گوڵزاری باخان و گەڵای خەزەڵی خەزەڵوەرێ، هەڵدەوەرێنێ، ڕاوچیان بە دەشت و کێوان دا بڵاودەکاتەوە و کوێستانان بە ماڵە مەڕ و هەواران بە ناز و نازداران چۆڵ دەکات و دۆستان لە یەکدی دادەبڕێ. پاییز دەست لە مەڕ دۆشینی هەڵدەگرێ و نێری و بەرانیان بۆ زاو زێیە پێ تێکەڵی مێگەلی مێیان دەکەن:

ئەمن چەندم لە بنی گوێیان خۆش دێ،

فیتە فیتێ شوانان،

بێلە بێلی شاخداری،

بێنە بێنێ بێریان،

پۆلی دەوان گەورە کێژان

ئەگەر دێنو نێری و بەرانان دەخەنە گەڵێ"

(محەمەد ئەمین، ٢٠٠٧، بپ٧٦).

سەیدا عەبدولرەحمان مزوری، ل دۆر ناڤەرۆکا پاییزوکێ گۆتی یە کو ئەڤینی و بەردلکی یە، د ناڤبەرا کچ و کوڕان دا.. یان کویر نێرینا دونیایێ یە، ب ئاوایەکێ فەلسەفی، دەمێ بەلگ وەراندنا داروباری.

ئیرۆ پاییزە

منێ نەکری یە کاروبارێ زڤستانێ..

کوچەرێد مال خراب، مالێد خو، بارکرنە

ژ وار و کۆزێد ڤێ زۆزانێ(مزوری، ١٩٨٦، بپ٨٩).

پاییزۆکبێژان جوانییا مرۆڤی کو سەرداریيا جوانیێ یە، پشتگوهڤە نەهاڤێتی یە، د ناڤ پترییا پارچە و دویماهییا هەمیان دا، بەحسێ بەژن زراڤ و چاڤێن بەلەك و ... کری یە دئێختە د سەرهەمیان دا(محەمەد ئەمین، ٢٠٠٧، بپ٧٦).

پاییزۆك د ئەدەبیاتا ئێزدییان دا، بوویە ژانرەکێ ئەدەبی، ئەڤی ژانری تەنێ یەك تێکست هەیە، لێ چەند شاخ ژێ پەیدا بوونە، ژبلی ڤی ناڤی، هندەك ب (پیرەپاییزۆك) ب ناڤ دکن، وسا د ئەدەبیاتا ئێزدیان دا ژی هاتی یە، مینا تێکستێ (رندە گراڤی). پاییزۆك ئێك ژ جورێن گرنگە، تێکستەکی دینی و فۆلکلۆری یە، ژ ناڤێ وێ دیارە ئەو ژ ئالییێ ناڤەرۆکێ ڤە،

دەربڕینێ ژ ناڤ و وەرزێ پاییزێ دهێتە گۆتن، دیسان د ناڤ ڤی بابەتێ سروشتی و وەرزی ڕا، کۆمەکا بابەتێن دن ژی تێن باسکرن:

چەندی پیرەپاییزەکێ ل من دا،

من نە کر کارو بارێ زڤستانێ

پەلەتەکی عەوری ڕابوو ژ بنیاتێ،

ژێ دبارن خروکێت بەفرێ، نەخخیخێت بارانێ

(خانکی، ٢٠١٩، بپ٥٧).

پاییزۆکا ئەڤینییێ:

ل دۆر ناڤەرۆکا پاییزۆکا، ئەمازە د وارێ ئەڤنییێ دا، دکتور خەلیل جندی وەسا دایە نیاسین کو "ئەڤ حزێکرنا خودێیی ژ سەرۆکانییا فکرا دەروێشییێ (تەسەوفێ) دەست پێ دکەت، ل گۆری فکرا وان، هەموو تشتێت سەر رویێ دنیایێ رەنگدانێت خودێنە (ئانکو سفاتێت خودێ نە). ئەو رەنگدان و دیاردە هۆسا مرۆڤ دبینت، بەلێ ناڤەرۆکێ وان تشتەکی دییە، راستییەکە ڤەشارتی یە، ئەو ژی ئەوە چەوا مرۆڤ بگەهتە زانینا وێ راستییێ، ئانکو راستییا خودێ"(رەشۆ، ٢٠٠٤، بپ٩٢).

نموونەیەك ژ پاییزۆکا ئەڤینداریێ ژ رۆژهەلاتێ کوردستانێ:

ئەڤرۆکە پاییزە،

گلی و گازندێ من ل دار و بەرێ چیا نە،

گەلی چیا هندەکێ سەرێ خوە نەڤی کەن،

بلا وەزێ بەژنا لاوکێ خوە،

ل دارێ دنێ، تێر ببینم،

وەزێ شەنگە رندا نابینم،

تە ئەز کرمە دیوانەیەکە گولی بەردایی،

تەز کرمە تەیرەکی پەرشکایی،

دوومایيکا ئێل و کۆچەرا دا مایی

(سورووش، ٢٠٢٠، بپ١١٤).

پاییزۆکا بارکرن و وەغەرێ:

ل پەی بۆچوونا رۆژهەلاتناس (توما بوا)یێ فرەنسی، پاییزۆك یان (پێ هیزۆك) جورەکێ هۆزانا فۆلکلۆرییا تایبەتە ب کۆچەراتییێ ڤەیە، دەستپێکا هەر دێرەکێ ب گازییەکا کورتا وێنەکێ وەرزێ پاییزێ دەست پێ دکەت، چونکی هاڤین ب دووماهی دهێت و بەفر ل چیایێن بلند دکەڤیت، باران د بارن و دەمێ بارکرنێ ل زۆزانا دهێت، ل گەل دەمێ ب دووماهی هاتنا مانا ل زۆزانا، عەشق و ئەڤینی ب دووماهی دهێت، لەورا هۆزان؛ هۆزانەکا خاتر خواستن و ژێکڤەبوونێ یە(بوا، ١٩٧٥، بپ١٣٧، جەمیل، ٢٠١٥، بپ١٩٠- ١٩١).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

های پاییزە، ژ ئەڤرۆ پێڤە پاییزە

گەرمەکێ ل من دابی،گەرما کەلا، ڤێ هاڤینێ

سالا ڤێ دەمێ سالێ، کەلەش دۆستا من،

چوویە زۆزانێت ژووری، ئەز عەبدالێ خودێ،

مامە ل بەر تۆز و غوبارا ڤێ جوخینێ

ل زۆزانێت ژۆری، مەجالێ من و دۆستێ نەبوو

ل دەشتکێت ژێری، ل مە هاتینە ڤە،

مەجالێ دەستان و ژێك ڤەبینێ..

پاییزۆکا دانعەمران:

د ناڤەرۆکا خو دا پاییزۆك گەلەك ل سەر زارێ پیرەمێر و دانعەمران دا هاتی یە ڤەهاندن و گۆتن، ژبەر کو پاییزۆك سترانێن دلسۆژ و خەمگینن، مروڤێن کو دانعەمر و ژیێ وان بۆری و دەرباز بوویی، گەلەك حەز ژ پاییزۆکان دکەن، ژبەرکو هێدی هێدی ئەو بەر ب مرنێ ڤە دچن، چەوا کو پاییز ژی هێدی هێدی تەمام دبیت و بەر ب زڤستانا ڕەش و مرنا خوەزایی و سروشتی ڤە دچیت، مروڤێن کالەمێر و پیر ژی، ژیێ وان وەکی پاییزێ بەر ب رۆژێن نەخوش و تارییێ دچن. ب ڤێ سەدەمێ یە، کو مروڤێن کال و پیر ژی، حەز ل پاییزۆکان دکەن و بۆ خو پاییزۆکان دسترینن و دبێژن:

ئای هەرێ مالخرابێ،

دکەم رابم نەشێم رابم،

پێپکێ من شلن،

چۆکێ من تەوا من نابن،

ئەرێ مالخرابێ،

ئەز چبکەم دنیا شیرینە

مالخرابێ ئەز لێ تێر نابم

(سورووش، ٢٠٢٠، بپ١١٦).

پاییزۆکا هاتنا کۆچەران ژ زۆزانان:

ناڤەرۆکا پتریا پاییزۆکان، گرێدایە ب بارکرنا تەرشوکەوالی ژ زۆزانا بۆ ناڤ گوندێن خوارترێ، یان ژی بۆ ناڤ دەشتێ داکو بشێن پەزێ خو بچەرینن و ژ سەرما زڤستانا دژوار بپارێزن، گەلەك پاییزۆك ب ڤێ بارکرنێ هاتینە گۆتن، ژبەرکو هەم ڤەقەتیانە ژ خۆشی و وان دیمەنێن جوانێن بهار و هاڤینان ل زۆزانێن ژۆری، ژبلی کەیف و خۆشییا ڤێکگەهشتنا یار و دلبەران ب مهانا هەڤشی و بێری و کاروبارێن تەرشوکەوالی. لێ ئەڤێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بارکرنێ، بەری هەر تشتی ئەو عاشق و دلبەرکێن ئێك و دوو ژێك ڤەدقەتیێن دبیتە جهێ دلگرانییا وان، کۆچەراتی و بارکرن؛ کارێن هەرسالن یێن ڤان جوینە مرۆڤان، نموونەك ژ ئەڤی جورێ پاییزۆکێ، دبێژیت:

هایێ هایێ،

ئیرۆ پاییزە،

منێ نەکری یە کار و بارێ زڤستانێ

کۆچەرێن مالخراب، مالێن خوە بارکرینە،

ژ وار و کۆزێد ڤێ زۆزانێ

خومزی ئەز ببامە هەڤال و هۆگرێ بەژنا بلند،

د سێ شەڤێن کانوونێ و د سێ رۆژێن خۆیانا گولانێ،

داییکێ تو ب خومدێ کی سەرێ من رەبەنا خومدێ بشۆ،

سێ بسکێ دەلال چێکە وەکی کەچێن شێخا و دەما دەمێ پاییزێ

(سورووش، ٢٠٢٠، بپ١١٧).

پشکا سێیێ

– پەییزۆك، سەرێلی، لاوژە

– پاییزۆك و خزێموك و رۆبارین

پەییزۆك، سەرێلی، لاوژە:

نڤێسەڤان (سەیدا گۆیان)، پاییزۆکێ دگەل چەند جورە سترانێن دیتر گرێددەت و دبێژیت: "بابەتا ڤان هەر سێ سەرەناڤێن ستزانان (پەییزۆك، سەرێلی، لاوژە)، هەمان مژارە؛ تەنێ، ل هەر هەرێمەکە بۆتان ب ناڤەکی جیاواز هاتنە بناڤکرن. فۆرما مەلۆدییا پەییزۆکان ل گۆری مەقامێن سترانێن ل هەرێما سەرحەد، مێردین و دیاربەکرێ، ب ریتمێن جیاواز تێ هۆنادن. ئاوازێن وان بخوە؛ ل گۆری خوەرست، سرووشت، خوەزا و جڤاکا وێ ئەردنیگارییێ رەنگ گرتنە.

ل باژارێ شێرنەخێ، ل گەل ناڤچەیێن وەکی سلۆپی، جزیر، دیهێ، پەرواری دبێژنێ (پەییزۆك)، هۆزێن ناڤەراستا بۆتان، ناڤچەیا گۆیان و ل بەهدینان،گوندێن(!!) (عەشیرەتێن) ل دەروودۆرێن ئامێدییێ و وەك گولی، نهێلی، باتوفان(!!) و سندیان، دبێژنێ "سەرێلی". ل جۆلەمێرگ و چەلێ، شەمزدینان و گەڤەرێ دبێژنێ "لاوژە". یانی ل شێرنەخێ، **پەیزۆك**، ل ناڤچەیا گۆیان، **سەرێلی** و ل جۆلەمێرگێ ژێ **لاوژە** تێ گۆتن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

د ناڤەرۆكا پەیزۆكان، سەرێلی و لاوژەیان دە، خۆشەویستی، مێرخاسی و شینی هەیە و بابەت هەر یەكە. د ئاوازێن سەرێلی، لاوژە، و پەیزۆكان و ئاوازێن سترانێن چەرمسۆركێن ئیسپانیایی دە، پێوەندییەكە كنێتەیی (گەنەتیكی) هەیە.

گەلەك بنەمالێن نەژاد كورد ژ هەرێما بەهدینان د پێڤاژۆیا هەشت سەد سالێن دەولەتا ئیسلامی یا ئەندولووسیان ل ئیسپانیایێ ب جھ بوونە. هەر چقاس د نۆتاسیۆنێ دە ژ هەڤ جوودا بە ژی؛ لێ د مەلۆدیا سترانێن بۆتان و چەرمسۆركان دە د بن هشێ مرۆڤان دە، ب ئاوایەكی "سوبلیمینال" دەنگسازییا ئاوازا بۆتان و چەرمسۆركان ساز دبە"(گۆیان، ٢٠١٩، بپ٢٩٩).

و پاییزۆك د ناڤبەرا ئەدەبێ فۆلكلۆرێ كوردی

ئەدەبیاتێن دینێ ئێزدییان دا

خزێمۆك، پاییزۆك، ڕۆبارین:

دكتور خەلیل جندی ل دۆر ڤان ستران دبێژیت: "خەزێمۆك، ناڤێ خو وەكو ستران یان برەك ستران، هەر ژ خەزێمۆكا د نیف ڤێ پاییزۆكێ دا وەرگرتی یە؛ یان ئەو ژی بەری وێ هەبوویە، یان سترانبێژان خەزێمۆك ژ ڤێ درێژكرینە؟ ئەم هەتا نهۆ نكارن بەرسڤا ڤان پرسیاران بدەین.

ئەڤێن ژۆری چەند رەنگێن تایبەتن ژ ئەدەبێ دینێ ئێزدییا و ناڤەرۆكا وان گەلەك نێزیكی ئێكە، هەم ب دەڤێ سترانبێژان، هەم ب دەڤێ علمدار و قەولزانا تێنە گۆتن.

من ژ چەند قەولزانێن ئێزدییا پرسی، چی مەعنا خزێمۆك، پاییزۆك، ڕۆبارینە؟ .. ئەوان چو بەرسڤێن وەسا تێر و تەسەل نەدان دەستێ من، ب تەنێ ئێكی گۆت: دبێژنە خزێمۆك و پاییزۆك و ڕۆبارینا؛ (پشت پەردە) ئانكو تشتێ ڤەشارتی، نەدیار.

هۆسا خۆیا دبت ئەڤ رەنگێ ئەدەبێ دینی دبنە پرسیار و بەرسف، چونكە ئێزدی باوەرییێ ب سرِ و كەرامەت و كراس گوهۆرینێ دكەن، ژ بەر وێ ئێكێ گەلەك نیشان و تشتێن پیرۆزێن ئێزدییا ل سەر رویێ عەردێ دبینی وەك (مرۆڤ، ژن، حەیوان، تەیر، دار، بەر،... هتد). وەك خۆنە، یان حەقیقەتن، بەلكی ناڤەرۆك و راستییا وان تشتەكی دی بت. بەلكی سرەك ل گەل بت، یان روحا ئێكی دی بت، دیارە خزێمۆك و پاییزۆك دۆرا ڤێ ئێكێ دگەرِیێن.

هەروەسا زیدەتر خەلیلێ جندی دبێژیت: وەكی بۆ من هاتییە گۆتن، خزێمۆك، پاییزۆك، ڕۆبارین (٨٠) هەشتێ سەبەقەنە، (٤٠) چل سەبەق ژێ پرسیارن، (٤٠) چل سەبەقێت دی ژی بەرسڤێن وانن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەكولینێن كوردی

ل دۆر هژمارا وان ژی، درێژییێ ددەتە گۆتنا خو و دبێژیت:

مخابن ژ کۆما (٨٠) هەشتێ سەبەقێت خزێمۆك، پاییزۆك، رۆبارین، ب تەنێ ئەوێنت هاتینە نڤیساندن، (٧ سەبەق) ژ خزێمۆکا و (٩ سەبەق) یان بەند ژ پاییزۆکا[٣] و (١١ سەب) ژ رۆبارینا. من ژی (٩ سەبەق) ل سەر کاسێتەکی ژ دەڤێ شێخ مەمێ کۆم کرینە(رەشۆ، ٢٠٠٤، بپ٩٢-٩٣).

ئەڤ جۆرە گۆتنە چنە..

دبێژیت: هەلبەت، رۆبارین، خزێمۆك، پاییزۆك نە قەولن، بەلکی ئەو بەهرا پتر ل سەر (بەیتا) تێنە حسێب کرن. ئەڤ رەنگێ ئەدەبێ دینی، هەر وەکی (م. س. هەکاری) د گوتارەکێ دا خویا دکەت، کو باش بۆرا چۆیی، ئەشقەکە تایبەتە ژ ئالییێ کۆچەك، دەروێش، مجێور و دینداریێن دی بەرانبەری خودێ، تاوسی مەلەك، شێخادی و خاسا تێ خۆیا کرن(هەکاری، ١٩٩٩، بپ١٤٦).

کەنگی پاییزۆك دهێنە گۆتن؟

بارا پتر پاییزۆك ل جەژنێن ل گەلییێ لالش، دهاتنە گۆتن. د گەلەك پاییزۆکا دا؛ کچ و کورِ ب بەندا دچنە ئێك.

رۆبارین، خزێمۆك، پاییزۆك، ل رۆژێن جەژنا، تەوافا، سپیکرنا قوبا ل گەلییێ لالشێ و گوندێن ئێزدییا، ل سەفەرێن ماستا دەمێ بەهارێ ژ ئالییێ قەولزانا، سترانبێژا تێنە گۆتن. هەر هۆسا دەمێ کۆمێن ئێزدییا دچنە لالشێ و دگەهنە دەرێ گەلی، یان سلاڤگەهێ، ئەو ب ئەشق و دل، ب ئاوازەکی پرِ ب جۆش و رۆبارین و خزێمۆکا دبێژن(بۆزانی، ١٩٩٨، بپ١٩٢).

ئێك ژ پاییزۆکێن گەلەك ناڤدار و بەربەلاڤ د ناڤ ئەدەبێ دینی ئێزدیان دا، پاییزۆکا (رندە گراڤی) یە، ئەڤ پاییزۆکە دەنگێ دلەکی پرِ ئەڤینە، دەمێ هزر و بیر بەر ب ئەسمان و گەردونێ خەیال و ئەندێشە ڤە بەلاڤ دبن و وەکهەڤییا ڤی وێنێ جوان ب فرِینا سۆنی و وەردەکێن سەر کەسك کری یە دەمێ ژ گۆلێن ئاڤێ دفرن(رەشۆ، ٢٠٠٤، بپ٩٣).

ئەڤ پاییزۆکە هەتا نوکە چەند جاران هاتی یە بەلاڤکرن، بۆ جارا ئێکێ ژ لایێ (سەیدا خێری بۆزانی) ڤە هاتی یە بەلاڤکرن. ل دۆر ڤێ پاییزۆکێ د. خەلیل جندی دبێژیت: "ئەڤ پاییزۆك دەرد و مەراقێن زەلامەکینە بەرانبەر دلبەرا خو، یان ژنەکە کو ب دل حژێ دکە، ئانکو پاییزۆك ل سەر زارێ مرۆڤەکی نێر بەرانبەر ژنکێ تێ گۆتن، ئا ژ ڤی ئالی ڤە گوهۆرینێن گراماتیکی ل سەر تێکستا هان پەیدا بوونە"(رەشۆ، ٢٠٠٤، بپ١٠٦٠).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئەنجام:

د هەر ڤەكۆلینەكێ دا، ڤەكۆلەر دگەهتە هندەك ڤەرێژان، كو پتر بابەت پێشچاڤ دبیت و باشتر دهێتە نیاسین. پاییزۆك كو چڤەكێ سترانا كوردی یە، ئەو ژی ل گەلەك هەلكەفت و دەمێن دیاركری دا دهێتە ستراندن، د ڤێ ڤەكۆلینێ دا، ئەم گەهشتینە ڤان ئەنجامان:

- پاییزۆك چق و جوینەكێ ناڤدار و بەربەلاڤێ سترانا كوردی یە، ل هەمی دەڤەرێن كوردستانێ بێی جوداهی هەیە، تنێ ل دەڤەرەكێ من گوهلێنەبوویە هەبیت.
- د ناڤ ئەدەبێ فولكلۆریێ دینێ ئێزدییان دا تایبەتمەندییا خۆ هەیە و ب چاڤەكێ پیرۆز لێ دنێڕن.
- پاییزۆك وەكو ستران پتر گرێدایی وەرزێ پاییزێ یە، لەوا ناڤێ وێ ژی ب (پاییزۆك) یان (پیرەپاییزۆك) بەربەلاڤ بوویە. ئانكو دەربڕینێ ژ هاتنا ڤی وەرزی دكەت.
- پترییا وێ خەریبی و حەز و ڤیانە، نەمازە دەما ل زۆزانا وكۆچەراتی و حەزژێكرنا كچ و لاوێن كوردو ژێكڤەبوونا وان، دیسان كەسێن دانعەمر ژی كول و خەمێن خۆ یێن پیراتیێ و نەخۆشیان و بەرەف مرنێ پێ دادرێژتن.
- هەبوونا پاییزۆكێ بۆ بەری سەدان سالان ڤەدگەڕیت و دبیت بەری ئەڤان سترانبێژان (حەمكێ توڤی، لاڤژێ پیر، عەڤدالێ زەینێ و غەوسێ هیزانی)، هندەكێن دیتر هەبن و ناڤێ وان نوكە نەما بیت.
- هەتا نوكە ئەڤ جورە سترانە گەلەك دهێتە ستراندن و گوهدارێ خۆ یێ هەیی.
- سەرەكانییا وێ ل زۆزانێن ژۆری دەست پێكرییە، پاشی ل هەمی دەڤەر و پارچەیێن كوردستانێ بەلاڤ بوویە.

پشكا چارێ

چەند نموونەیەك ژ هندەك سترانێن پاییزۆكان ژ هەر پارچەكا كوردستانێ، مە چەند بەندەك وەرگرتینە، چونكی داكو مژار گەلەك درێژ نەبیت و دێ پاشی هەیان ب درێژی بەلاڤ كەین.

١

- **دەڤەرا بۆتان:**

ئیرۆ پەهیزە؛ هاتیە وەختێ خاتر و مالبەلاڤبوونێ
ئەزێ نازدارێ، ئەز نزانم نازیێ خوە ل كێ كم
ئەزێ ل سەرێ چیایێ بلند بسەكنم وەی گوریا پزۆرم،
دەستێ خوە ڕابەری خودێ كم

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

ئەڤی تەرەس دێ- و باڤێ مێرا دارەك ل زەندێ زێربازین دایە
ئەز نزانم قەرەپووشیا گران ژ كێ رە چێكم
لاوكێ م هاتی ژ وەلاتێ ژۆری من دڤیا ئەز ب مراد و مەقسەد رێكم

ئەز ل خەملیكا ڤێ رۆبارێ فكریمە هەمی سپیندار و شڤن
سەرێ خوە دهەژینن، ژ بنێ خوە دلڤن
من حەیفك سێسەد مخابنە كوڕكێ ب گولی بمرە،
ژنكا جوانا نەستێلە، ل بەرێ كۆتیا چەپەل، میرێ كال بنڤە..

(بەدرخان، ٢٠٠١، بپ٧١٧).

٢

– دەڤەرا هەكارییان

ئای هەرێ پاییزەكێ ل من دەست دابوو
منێ نەكری تو كار و بارێ ڤێ زڤستانێ
سەر هەلێ ژوورین وەربوونە ژ مژ و مورانێ
دەشتكی ژێرین دخازن ڕەشیشەكی تاڤیێ د بارانێ
هەرێ كول مالبابێ تە ل وارێ ژۆرین دەی نەكر
ئەم هاتنە وارێ ژێرین مەحەلێ دەستبەردانێ

* * *

هەرێ دیسان كو هەرێ
سبەیە دلێ من دبێژێ ئەللاهـ و ئەكبەرە
تە سەدەف و دو مەرجان ل سەرە
یەك وێ (عیسا)یێ نورانی یە
یەك وێ (محەمەد) پێغەمبەرە
بەلێ وەزێ چ بكەم كو ناگەهم قوشەنگێ ڤان سواران
گەلۆ چوونا بهەشتێ خۆشە، یان گەشتا دگەل یاران

* * *

ئای هەوار سەد هەوارە..
ئای هەرێ كەچكێ كوكا تە ل پشتێ عەین زەرانە
ل سەری زەرهۆكێ ڤێ جارێ
وەمێ ژ پاییزۆكێ بەس بكەن
ڤەگەڕینە خەزێمۆكێ..
(یوسف، ١٩٨١، بپ٥٨).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

٣

- دەڤەرا بەهدینان:

ئەڤرۆ پیرە پاییزە
ب من هاتو مەحەلێ گا و گێرا..
گەلاڤێژا دهێت و دلەیزینیت
خو دهاڤێتە ناڤ قەنبەلێ هویردە ستێرا..
بابکێ منۆ خێرا بکەی، ئیشەللا تو خێرێ نەبینی
ما چ حینێ منۆ شیا بی، سالا بەر ڤێ سالێ
تە وەز هاڤێتمە بەر ئاگرکێ مال و مێرا..
گەلاڤێژێ تو چەندا ساری..
تە دۆستینییەك یا دگەل من،
نەیارییەك دگەل داروباری..
تاڤەکا بارانێ سەرێ زۆزانێت ژۆری هاتە خارێ
ل من خرابکر کەپرکا شینا واری..

ئەڤرو پێڤە پاییزە
ل من هاتییە محەلێ بەرێ..
گێلەخا گەردەن درێژ پەرێت خو دبژیانە دونیایێ
متوتێ سەرێ خو ژ بن گل و بەرێت سارڤە ئینا دەرێ..
ئە دێ هینگێ تەرکا دوو چاڤێت ڕەش و بەژنا بلند و ناڤتەنگا زراڤ کەم،
من داهێلنە قەبرێ تەنگ و تاری
سەر سینگێ من خۆش بیت قرێنا تەڤرٍ و بێرا،
من ببەنە کێلیکا موقبەرێ..

(شێلادزی،...، بپ..).

٤

- دەڤەرا ئەرمینیا

مە ل حافا وارێ مەی زۆزانێ،
پایزە کۆچەرا بەرانێ خوە بەردانێ..
دەدرێ خەلقێ مالێ دنێنە،
ئەزێ دمرم کۆلا قۆتك و قۆتارێ ڤێ کتانێ..
گەدە ئێتیمۆ،
ڕاڤە هەڤال- هۆگرێ خوە هلدە،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کاڤلا گۆندێ مە سیاریە هەرە..
نفرپا من کرییە، چیایێ مالا مە سەردا وەلگەرە..
شۆندێ مێرا نزام خەلقێ تێلی – دەلال را چ گوتبو،
ئێڤاردا جۆتێ زەرمەکا بن کراسێ شەعردا،
هەڤرا شەرە..
کەوێ جانێ، مالا بارکر قە دانانی..
دۆ کەوێ گۆزەل منرا خەبەر ئانین،
کەتییە ئۆرتا من و کەوا گۆزەل
ئەرەزێ خونێ چیا و بانی..
کەوێ جانێ، مالا بارکر کۆچ ب رێ کەت،
منێ کەوا خوە خەملاند رەخ کۆچێ کەت..
دلێ من چقا شەوتی، ئێڤاردا ئاگر پێ کەت..
کەوێ جانێ، مە ل حافا ئاباس گۆلێ،
هەر گێ تۆ خەزالی، وەرە ئەم هەرنە چۆلێ،
مەللێ سۆرمانا کاغەز، دەفتەر دانی..کەوا گۆزەل منرا ناتە ئۆلێ،
(جندی، ١٩٩١، بپ٢٩-٣٠).

٥

- دەڤەرا ئورمیێ

ئای وای وای وای وای وای وای
ئەوە سەدایێ ئەوێ پیرە پاییزێ دەهات عەزیزەکەی لە دلم
هەوران دێنێ گەوالان دەگێرێ هۆرەی هەلدەدا تەمێ رادەدا بە سەر دێی دا
ئای وای ئەمن زەینێ خۆم لەبۆ دەدایەوە تیلەی دە کوێستانێ
سەریان دێنا دەرێ لە بن کەویلکە دە بەفرێ
پنجێ سوێسنی، هەلالێ، بەیبوونێ، سۆرەگولێ، سونبولێ، گیابەند و خاوێ
خۆیان رادەوەشاند لە بەر سەحەرێکەی بەری بەیانی بارانێ پەلەیان بە رەحمەت لێدا.
ئای وای وای ئەمن زەینێ خۆم لەبۆ دەدایەوە
ئەوێ کەلەگەتێ زەردئەسمەرێ، راوەستابوو لە دەرکێ مەنزلی مالێ
پارچەمی دە خورمایی پەرێشان بە پەرێشان دەکردن دەهاتنە خوارێ بە سەر خالی دە گەردەنێی دا
ئای دە وەرە من سەرگەردان و دەست بەردانێ وان شەدەشل و شلومل کێل گەردەن و قۆلێ بەبازن و ناوقەدبەزورار و مل بەهیزارانم وەرە لێ لێ.
ئای وای وای وای وای

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئەوە سەدایێ ئەوێ پیرە پایزێ دەهات عەزیزەکەی لە دلم
هەر لە دلێکە منی خانەوێرانی چەندی پایزێکە سەر لە من زێدە
ئای وای وای وای ئەمن زەینێ خۆم لەبۆ دەدایە تیلەی دە کوێستانێ
سەریان دێناوە دەرێ لە بن کەویلکە کەویلکەی دە بەفرێ
پنجێ سوێسنی، هەڵاڵێ، بەیبوونێ، سۆرەگوڵێ و سونبول و گیابەند و خاوێ
وەنەوشەی دە ساوا لە من دەیانگرت ڕێزە..
ئای وای وای وای ئەمن زەینێ خۆم دەدایە مەر و ماڵی حەمەئاغای کۆیە
عیلێ مەحموودبەگی سۆرچی دەهاتنەوە خوارێ لە پایزە هەواری
هەر لە منێ خانەویرانێ غەزەڵیان دەدان پەرێزە..
ئەوە کیژ دەڵێ هەتیوە خانەوێرانێ ئەوشۆ جێژوان کەلینە
دە تۆ وەرە دەست باوێ گەردەنی زەرد و زەندەنێ بەبازنی ئەمنی بابان وێرانێ
هەتا مەلایەکەی سبحەینێ دەچێتەوە سەر مینبەرێ بانگێ دەڵێ
دەم لە سەر خاڵی گەردەنێم ڕامەگوێزە..
دە وەرە من سەرگەردان و دەست بەردانێ ئەوان شەدەشل و
شل و مل و کێل گەردەن و قۆڵ بەبازن و ناوقەد بەزورارانم...

(ئەمین، ٢٠٠٧، بپ بپ٧٨-٨٢).

ژێدەر:

کوردی:

١. ئەسعەد عەدۆ، کەلەپووری کوردەواری – کۆ بهرهەمی فۆلکلۆری، (کۆکردنەوەو ئامادەکردن و نووسین)، هەڵسەنگاندن: مومتاز حەیدەری، هەولێر- ٢٠١٥.

٢. ئەمین گەردیگلانی، فەرهەنگی ڕێژگە- ئەو وشانەی لە هەنبانەبۆرینەدا نەهاتوون، کوردی- کوردی – فارسی، وەشانخانەی موکریانی، چاپی یەکەم، دهۆک- ٢٠٠٩.

٣. بەشیر سەبری بۆتانی، هونەرە فۆلکلۆری و میللیەکانی دەڤەری کەرکووک (ستران، گۆڤەند، موزیک)(کۆکردنەوە و نووسینەوەی نۆتەکان)، پێداچوونەوەی تێکستە کوردییەکان: ئاوڕەحمان مەلا سەعید زەنگنە، بڵاوکراوەی ئاراس، هەولێر- ٢٠٠٨.

٤. حەجی جەعفەر، قەفتەکا سترانێن فۆلکلۆری ل دەڤەرا بادینان (کۆمکرن)، ئینستیتیوتا کەلەپووری کورد، چ ئاراس، هەولێر- ٢٠٠٧.

٥. حاجی جندی، کلامێ جمعەتا کوردا، ڤەگوهاستن ژ تیپێن سلاڤی: احمد عبداللە زەرۆ، چ الزمان، بەغدا- ١٩٩١.

٦. د. خەلیل جندی ڕەشۆ، پەرن ژ ئەدەبێ دینێ ئێزدیان (کۆمکرن و ڤەکولین)، بەرگێ ئێکێ، چاپا ئێکێ، هەولێر – ٢٠٠٤.

٧. ______________، پەرن ژ ئەدەبێ دینێ ئێزدیان (کۆمکرن و ڤەکولین)، بەرگێ دووێ، چاپا ئێکێ، هەولێر – ٢٠٠٤.

٨. خدرێ سلێمان و خەلیلێ جندی، ئێزدیاتی لبەر ڕۆشنایا هندەك تێكستێد ئاینێ ئێزدیان، بەغدا- ١٩٧٩.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٩. سەربەست کەرکووکی، لە باشووری کوردستاندا، فۆلکلۆر، گۆرانی و مەقامات- عەلی مەردان وەکو نموونەیەک، ئینستیتیۆتی کەلەپووری کورد، چ ١، سلێمانی- ٢٠٢١.

١٠. سەلاح پایانیانی، فەرهەنگی زارەکیی موکریان، بەرگی سێهەم (پ)، خانەی موکریانی بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، چاپی دووەم، سەقز- ٢٠١٩.

١١. ___________، ئەدەبیاتی زارەکیی موکریان، بەشی رانان، خانەی موکریان بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، چاپی دووەم، هەولێر- ٢٠١٩.

١٢. سەیدا گۆیان، دەنگبێژ و دەنگبێژی (ڤەکولین) پشکەک ژ دەنگبێژلک کولتور- کۆمەکا ڤەکولینان ل دۆر دەنگبێژیێ، زانکۆیا شەرنەخێ، ١٩-٢٠ نیسانا ٢٠١٩.

١٣. عەبدۆڵڵا حەسەن زادە، گوڵ چنینەوە- لە خەرمانەی (هەنبانەبۆرینە)ی هەژار، وەشانێن ئاپێک، ستوکهۆلم- ١٩٩٥.

١٤. عەبدولکەریم سورووش (ئاریاس)، نەوایێن موترب و چەنگێن کوردان، چ یەکەم، سنە- ٢٠٢٠.

١٥. د. عیزەدین مستەفا رەسوول: لێکۆڵینەوەی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی، چاپی دووەم، سلێمانی- ١٩٧٩.

١٦. د. عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ: لێکۆڵینەوەی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، چاپێ سێیەم، هەولێر- ٢٠١٠.

١٧. عەلی نانەوا زادە، فەرهەنگی کوردی هەرمان، بەرگی دووەم (پ- ت)، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، هەولێر- ٢٠٠٥.

١٨. فەردا بنگۆل، د وێژەیا دەنگبێژیێ دە ژ هێلا تایبەتیێن جورەیی ڤە (دیلۆک) (ڤەکولین)، پشکەک ژ دەنگبێژلک کولتور- کۆمەکا ڤەکولینان ل دۆر دەنگبێژیێ، زانکۆیا شەرنەخێ، ١٩-٢٠ نیسانا ٢٠١٩.

١٩. کۆڤان خانکی، بەندەوارێ خزێما شۆرم- تێکستێن تایبەت ژ ئەدەبیاتا ئیزدیان، دهۆک – ٢٠١٤.

٢٠. __________، هزر و فەلسەفە د ئەدەبیاتا دینێ ئێزدیان دا و کارتێکرنا وان لسەر هۆزانا کەڤن و نوی یا کوردی، وەشانێن دەستەیا بلندا بنگەهێ لالش، دهۆک – ٢٠١٦.

٢١. __________، فەرهەنگا دار هنارا شێشمس، چاپکرنا پەرتوکخانا گازی، دهۆک – ٢٠٢٠.

٢٢. مەلا خەلیل مشەحتی، فەرهەنگا مەرگ و ژی، دەزگایێ چاپ و وەشانا ئاراس، هەولێر- ٢٠٠٦.

٢٣. مەلا تاها مایی، فەرهەنگا مایی، دەزگاها چاپ و وەشانا سپیرێز، هەولێر- ٢٠٠٩.

٢٤. محەمەد ئەمین دۆسکی، فەرهەنگا سپیرێز – عەرەبی- کوردی، چاپا دووێ، تورکیا- ٢٠٠٦.

٢٥. گیوی موکریانی، فەرهەنگی کوردستان، ئامادەکردنی: د. کوردستان موکریانی، چاپا یەکەم، هەولێر – ١٩٩٩.

٢٦. محەمەد ناهید، فەرهەنگی ناهید/ کوردی- کوردی- فارسی، چ حەجی هاشم، هەولێر- ٢٠١١.

٢٧. د. مسعود مستەفا کتانی، حەمکێ تۆڤی (حەمەکور) شەمالدانا فولکلۆرێ کوردی ل ئامیدیا بەهدینا .. ، چ ١، وەشانخانا ئاراس، هەولێر- ٢٠٠٠.

٢٨. مامۆستا زیاد محەمەد ئەمین، ئاواز و بەسەرهات (لێکدان و ساخکردنەوە)، ئینستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپکردنی دەزگای ئاراس، هەولێر- ٢٠٠٧.

٢٩. د. مسعود جەمیل، قۆناغێن کێشناسییا هۆزانا کوردی، دهۆک – ٢٠١٥.

عەرەبی:

٣٠. أنور المايي، الأكراد في بهدينان، الناشر معصوم المايي، الطبعة الثانية، دهوك- ١٩٩٩.

٣١. توما بوا، مع الأكراد، ترجمة: آواز زەنگەنە، مديرية الثقافة الكردية، العامة، بغداد- ١٩٧٥.

٣٢. توماس بوا، تاريخ الأكراد، ترجمة: محمد تيسير ميرخان، دار الفكر، دمشق- ٢٠٠١.
٣٣. ؟ (تأليف لجنة مشتركة)، محافظة دهوك (دليل)، بغداد- ١٩٨٧.
٣٤. عبدالرقيب يوسف، الدولة الدوستكية، الجزء الثاني، القسم الحضاري، دار ئاراس، ط٢، أربيل– ٢٠٠١.

گۆڤار:

٣٥. حجی جعفر، كەلەپوور د دیوانا ل خەلكی تەحلێ ل من شرینێ (گوتار)، گۆڤارا (كاروان)، هژمار (٧٥) سالا ١٩٨٩.
٣٦. عبدالرحمن مزوری، پاییزوك (گوتار)، گۆڤارا (بەیان)، هژمار (١٢٠) حوزەیرانا ١٩٨٦.
٣٧. خێری بۆزانی، پاییزۆك – رندە گراڤی (گوتار)، گۆڤارا (لالش)، هژمار (٩)، دهۆك شباتا ١٩٩٨.
٣٨. عبدالكریم دۆسكی، زاراڤێد فولكلۆری (گوتار)، گۆڤارا (رۆشنبیری نوێ)، هژمار (١١١) سالا ١٩٨٦.
٣٩. عبدالرقیب یوسف، غەوسێ هیزانێ و پاییزۆك (گوتار)، گۆڤارا (بەیان)، هژمار (٦٩)، سالا ١٩٨١.
٤٠. عەبدلعەزیز خەیات، سترانا فولكلكۆری یا كوردی (گوتار)، كۆڤارا لالش، هژمار (١٢) كانوونا دوویێ ٢٠٠٠.
٤١. خێری بۆزانی، پاییزۆك – رندە گراڤی (گوتار)، گۆڤارا (لالش)، هژمار (٩)، دهۆك- شباتا ١٩٩٨.
٤٢. م. س. هەكاری، سەبەقە و زنجیرا رۆبارینا (گوتار)، گۆڤارا (لالش)، هژمارا (١٠) سالا ١٩٩٩.
٤٣. جەلادەت بەدرخان، پەهیزۆك- دەڤێ ستراناێ، گۆڤارا (هاوار)، سالا نەهێ، هژمار (٢٨)، ١٥ گولان ١٩٤١، (چاپا هەولێر، ٢٠٠١).
٤٤. دكتور محەمەد بەكر، ئەدەبێ كوردێن ئێزدی- پۆلكرن و هونەرسازی، پشكا سێێ و دوماهییێ (ڤەكولین)، گۆڤارا (لالش)، هژمار (١٤)، دهۆك، كانوینا ئێكێ ٢٠٠٠.
٤٥. جەمیل شێلادزی، دیدارەك دگەل هەلالا بەرچی، گۆڤارا (ئاسۆی فۆلكلۆر)، هژمار ()، سالا............

مالپەر:

١. الپەرێ مامۆستا (عبدالرقیب یوسف) https://abdulraqib.net/books.php?c=20.
2. Evdalê Zeynikê – Wîkîpediya.
3. https://ciyaye-kurmenc.com/doc/
٤. ئومێد قەرەنی، شعری (پایزۆك)، مالپەری ئەمرۆ (emro.com) رۆژا ٢٠١٣/٣/٢٠.
٥. محسن ئۆزدەمیر، پاییزۆك (گوتار)، مالپەرێ (فەرهەنگا چیان)، PEHÎZOK_ ÇÎROKA SÎNEMÊ- Muhsîn Ozdemîr _ FERHENGA ÇIYAN
٦. مالپەرێ (دراسات_ الفولكلور)/ https://ar.wikipedia.org/wiki
٧. منتدى النور الموريتاني، com/t38-topicvhttps://mmffto.yoo.

پەراوێز:

[1]- **سینەم (سینەمۆك):** هەر وەك د پەرتوكا ئەنوەر مایی دا هاتی، ئەو خووشكا میر قوباد بەگێ یە، بپ. بەلێ سینەم ل باكۆرێ كوردستانێ، گۆڕێ وێ ل گوندێ (غەیدا) ل نێزیكی هیزانێ، هەروەسا سترانەكا ناقدارە. ئانكو سینەم و سینەمۆك دێكجودانە.

[2]- **هیزان:** د سالێن حەفتیان دا گوندەكێ بیست مالی بوو، سەر ب قەزا قەرەسوو یا ویلایەتا بدلیسێ، دكەڤیتە باشوورێ رۆژئاڤایا دەریا وانێ، دەشتەكا دبەر دا و هەمی رەخێن وێ چیانە. بیاڤێ ٤٥كلم ژ رەخێن ئاڤێ یا دویرە، باژێركەكێ بچویك بوو، رەخ و رویێن وی هەمی بیستان بوون، گەلەك زانا و سترانبێژ و هۆزانڤان ژێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

رابووینە وەکی مەلا خەلیلێ سێرتی، زانا مەلا ئەحمەدێ هیزانی کو دیانا وی ب زمانێ کوردی هەیە. (ع. یوسف، تابلۆکانی شەرەفنامە، بپ١١٢، الدولة الدوستكية، ج٢، ص١٩٠).

[٣]- هەر د ڤی ژێدەریدا، دکتوری ئاماژە دایە هژمارا پاییزۆکان کو دبنە (١٠) سەبەق هاتینە نڤیسین، (رەشۆ، ٢٠٠٤، بپ٧٥).

الخريف
البحث والنص

الملخص:

يعد الفلكلور الكوردي خزينة مليئة باجمل الدرر والنفائس التي لم يرها احد، بالأخص منها أغاني الأعراس والمناسبات، والتي هي عبارة عن قصائد منظمة وبشكل رائع، لذا ترى ان هذه الأغاني سواء المتعلقة بالأعراس والافراح أم تلك المتعلقة بالحروب والقتال والمصائب، قد نظمت بشكل رائع ولهذا نراها تدفع الناس الى الرقص والدبكة وموسيقاها تشدهم اليها فيفرحون ويتفاعلون معها.

(پاييزۆك) فرع من فروع الأغاني الكوردية المشهورة، لكن لحد الآن لم يلق هذا الفرع من الأغاني الاهتمام المناسب وبالشكل المطلوب أحيانا تذكر اسمها في مواضيع الأغاني الكوردية، لكن متى كان وجودها؟ وفي أي منطقة ظهرت لأول مرة؟ كل هذه الأسئلة لم تلق جوابا لحد الآن.

أغاني (پاييزۆك) تحتاج الى نفس طويل في أدائها وهذا مما لا يتوفر لدى أكثر المغنيين، لذا نجد أن من يغني هذه الأغاني يكون من المغنيين المشهورين لأنه يملك القدرة والموهبة الكبيرة في حفظ ونظم وغناء هذه الأغاني.

واذا ما بحثنا في هذا المجال (پاييزۆك) وهذه الأغاني والمغنيين الذين غنوها، سنجد ان بداياتها تعود لما قبل حوالي مئات السنين ويقال ان (حەمکێ توڤی) و(لاڤژێ پیر) و(عەڤدالێ زینێ) و(غوسێ هیزانی) وآخرون هم الذين نظموا هذه الأغاني وغنوها!! لكن من هم؟ ومتى عاشوا؟ وما هي أبرز أغانيهم ومؤلفاتهم؟ وهل بقيت تلك الأغاني لحد الآن أم لا؟ ام انها ضاعت؟

في بحثنا هذا سنحاول وبقدر المستطاع وبما تيسر لدينا من المصادر والمعلومات، البحث عن جذور هذه الأغاني وهؤلاء الشعراء والمغنيين، لكي نصل الى المنبع الذي انطلقت منه.

الكلمات الدالة: *پاییزۆک، الاغنية، الفلكلور، حكمێ توڤی، عڤدالی زینی*

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

Abstract:

Kurdish folklore, is a treasury full of gems and contains delightful and unseen things, especially songs and old sayings, in particular songs of dances and celebrations, which is a well-put and attractive poem, therefore, during those lyrics, either being joyful and appealing, or those which have been versified about murders, battles and dreadfulness, we will observe that because of its well-put rhyme and rhythm, people dance when it is sung and its music activates it that makes people dance. Moreover, the music of the poem empowers and solidifies it and people hurdle around it.

Payizok or (Peera Payizok) is a populous branch of Kurdish music. To date, it has not been recorded and published as required. It has often been mentioned in the topic of anthem. But the time of its existence, through whom? Who composed and sang it? Where did it initiate? It has still not been known so far…

Singing Peera Payizok requires a deep breath and not all the singers are able to sing it. Hence, those who sing it, are famous and well known singers. They enjoy memorizing, composing and singing skills of this branch.

If we observe the Payizok lyric and the people who drafted and sang it, we will see that this type of lyric has a very old history that dates back to hundreds of years. It is said that (Hemkê Tovî, Lavjê Pîr, Evdalê Zeyinê, Ghewsê Hîzanî) and many more, have composed and sang Payizok. Who are they? When have they lived? What is their most precious composition? Do those songs still exist? Or have they been lost?
We will attempt to introduce the Payizok lyric and these poets and singers according to available sources and research so as to reach its origination.

Keywords: *Autumn, Sing, Folklore, Hamke Tovi, Avdalê Zaine.*